

FACULTAT D'EDUCACIÓ,
TRADUCCIÓ I
CIÈNCIES HUMANES

UNA MIRADA A L'EDUCACIÓ A TRAVÉS DE LES ARTS PLÀSTIQUES

**TREBALL DE FI DE GRAU DE MESTRE D'EDUCACIÓ PRIMÀRIA: MENCIÓ D'EDUCACIÓ
INCLUSIVA I ATENCIÓ A LA DIVERSITAT**

Núria Baranera Comella

2013-2014

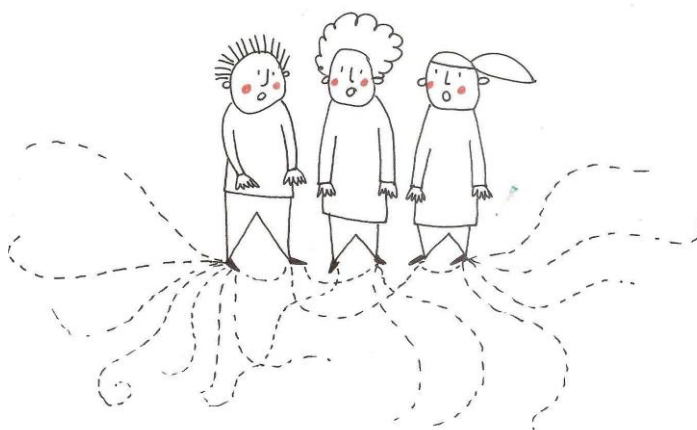
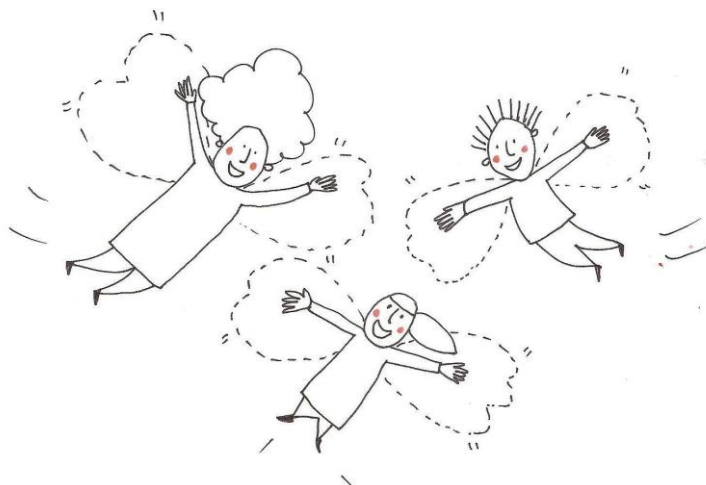
Tutora: Eulàlia Collel Idemont Pujades

4t del Grau de Mestre d'Educació Primària

Facultat d'Educació, Traducció i Ciències Humanes

Universitat de Vic

16 de maig del 2014

Hi ha dos regals que hem d'oferir als nens: un són arrels i l'altre són ales.

(Anònim)

Resum

L'ensenyament i aprenentatge a través de l'art en el context escolar ha estat motiu de preocupació per a molts investigadors des de fa dècades. En aquesta línia, el Centre de Recursos Pedagògics d'Osona i el Centre d'Arts Contemporànies de Vic van impulsar ara fa tres anys el projecte *Art i Escola*, el qual pretén donar valor i reconeixement a l'aprenentatge mitjançant les arts plàstiques que realitzen diverses escoles a partir d'una temàtica comuna, enguany, *La Xarxa*.

Aquest estudi parteix del desig de conèixer i aprofundir en una proposta artística elaborada conjuntament pels alumnes de 6è de primària d'una escola ordinària amb tots els alumnes d'una escola d'educació especial. Així doncs, el següent estudi de cas s'ha portat a terme tot indagant en la pràctica a través de les arts plàstiques que han realitzat les dues escoles.

Paraules clau: arts plàstiques, projectes artístics, treball inclusiu, pràctica educativa.

Abstract

The teaching and learning through the Arts in the school context has been a matter for concern for many researchers over decades. In this respect, the Centre de Recursos Pedagògics d'Osona, along with Centre d'Arts Contemporànies de Vic, drove the initiative *Art i Escola* three years ago, which aims to give value and recognition to Visual Arts performed by various schools through addressing a common theme, *The Network* this year.

This study is triggered by the eagerness to learn about and deepen knowledge in one of the artistic proposals made by 6th Grade pupils from an ordinary school together with all the learners from a special education setting. Thus, the following case study has been conducted by investigating the practice through the Visual Arts performed by both schools.

Keywords: Visual Arts, art projects, inclusive work, educational practice.

Índex

1.	Introducció	5
2.	Hipòtesis i preguntes.....	9
3.	Objectius.....	10
4.	Metodologia emprada	11
4.1.	Recorregut metodològic	11
4.1.1.	Instruments per a l'anàlisi de la concreció en la realitat del projecte.....	14
4.1.2.	Ordenació de la informació obtinguda	18
4.1.3.	Interpretació dels resultats obtinguts	19
5.	Interpretació i discussió de resultats	21
5.1.	El paper de l'Educació Visual i Plàstica, debat obert.....	21
5.2.	L'art i els infants.....	24
5.2.1.	El treball a través de les arts plàstiques aporta millores als infants	26
5.3.	La Pràctica a través de les arts	29
5.3.1.	Esbossant el rol del docent	31
5.4.	Un context per treballar a través de les arts: projectes artístics	33
5.5.	Concretem: el Projecte <i>Art i Escola</i>	35
5.6.	Contextualització.....	37
5.6.1.	Aproximació a les dues institucions estudiades implicades en el projecte Art i Escola, la singularitat de compartir un espai	37
5.6.2.	Observant el procés de la proposta	40
5.6.3.	Resultats obtinguts en relació a la part pràctica. <i>La Xarxa, Construint una mandala</i> 41	
5.6.4.	Idees que en surten	51
6.	Conclusions	55
7.	Valorant el treball: Agraïments	58
8.	Bibliografia.....	60
9.	Annexos	63

1. Introducció

Probablement, el treball que presento a continuació no tindria sentit sense la meua relació amb el dibuix i tampoc sense la il·lusió de conèixer com es pot acompanyar els infants en la utilització de les arts per expressar i comunicar perquè no m'imagino com hagués estat la meua vida sense haver experimentat uns espais de llibertat que m'han fet tant feliç al llarg dels anys i que encara m'hi fan. És per aquesta raó, que aprofito aquesta oportunitat, el treball de fi de grau, per vincular els àmbits que més m'interessen, més em motiven i més m'estimo, l'art i l'educació. Segurament la mateixa motivació que em va portar a realitzar abans de la formació de mestra d'Educació Primària, els estudis en Belles Arts.

Des de ben petita que em persegueix una gran passió, el dibuix. Quan penso amb la meua infantesa, no me la imagino sense un llapis i paper sempre a punt per explicar, manifestar, expressar alguna cosa o simplement sentir-me lliure. Ara, vist amb perspectiva, m'adono que aquesta disciplina artística ha contribuït que em formés com a persona i fa que sovint, quan m'oblido de qui sóc, entre altres moments, hi recorri sense pensar-m'hi massa per retrobar-me amb mi mateixa. És per aquesta raó que al llarg d'aquest treball aniran apareixent dibuixos que he realitzat.

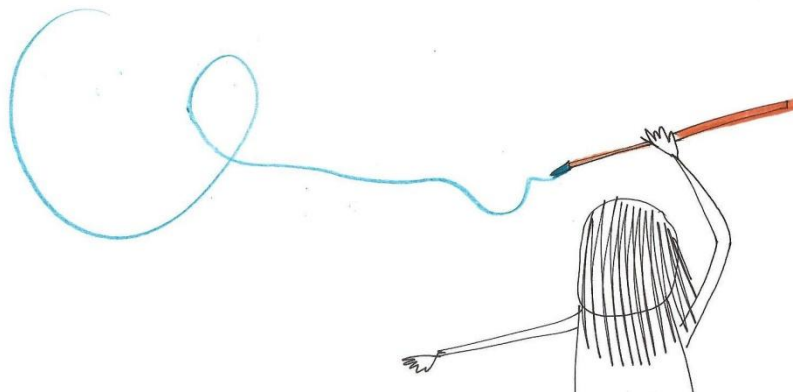
Quan em paro a pensar en tot allò que m'ha aportat personalment el dibuix, m'adono que m'ha ensenyat a veure, a analitzar, a definir, a ordenar-me, a solucionar, a desfogar-me, a observar, a controlar-me, a entendre, a representar, a assimilar, a esperar-me, a escoltar-me, a riure, etc. Estats temporals que extrapolats a l'àmbit de la vida quotidiana em són de vital necessitat i prenen importància perquè em permeten gestionar la meua vida.

Per a mi, les arts plàstiques són importants perquè m'han permès conèixer el procés creatiu a través del dibuix i això ha contribuït a que l'entengui com una disciplina que va més enllà del pensament artístic, d'allò més gràfic, d'un ofici, d'una manera de descriure, etc. Dibuixar és una eina que em permet comunicar, expressar i sobretot fa que em senti d'allò més bé i em diverteixi.

Però si bé la formació hi ajuda, hi ha una tipologia de coneixement que hom sempre cerca i que aquest passa per fer-se preguntes i aconseguir respondre-les, encara que passin molts anys. Aquest coneixement forma part de l'autoconeixement i aquest dóna sentit a tot allò que un mateix fa.

Així doncs, al llarg de la meua formació en Belles Arts i els estudis de mestra d'Educació Primària on he traçat la Menció en Educació Inclusiva i Atenció a la Diversitat, m'he formulat preguntes per reflexionar entorn la importància i el paper que juguen les arts plàstiques en el context de l'escola actual.

En aquest camí de reflexió, m'he topat amb assignatures que han ajudat a reforçar les meves ganes d'investigar en aquesta temàtica. Algunes d'aquestes són les Pràctiques II, l'assignatura

d'Evolució Contemporània, Sociologia de l'Educació, Ciències Experimentals, Diversitat i Diferència a l'Escola Eixos de Desigualtat i Educació, entre altres. A més, també m'agradaria destacar l'assignatura de Seminari de Mètodes d'Investigació, la qual m'ha proporcionat tota la part més tècnica de com desenvolupar un estudi com el que exposo seguidament.

Així doncs, els interrogants als que em refereixo són: com es treballen les arts plàstiques a les escoles? Quines finalitats persegueixen aquestes propostes? Quines millores aporten als infants? A través del treball artístic es poden crear espais de relació, cohesió i convivència entre alumnes?

L'estudi que presento sorgeix d'aquestes preguntes i d'elles he partit per donar cos a aquesta investigació. Val a dir que és un estudi de cas on em proposo conèixer a fons com s'intervé i es participa en el projecte *Art i Escola* concretament des de la pràctica que es desenvolupa en dos centres educatius.

Arribats a aquest punt, ens podem qüestionar, com es va formalitzar la tria de les escoles a estudiar. Doncs bé, ara fa aproximadament un any mentre realitzava les Pràctiques II, una docent em va parlar d'algunes propostes artístiques que es desenvolupaven a l'escola d'Educació Especial Ramón Suriñach i a partir d'aquí vaig posar-me en contacte amb el centre per indagar sobre les activitats que estaven portant a terme (Roca: 2011).

Concretament, em vaig interessar per una iniciativa que es troba en el marc del projecte *Art i Escola* impulsada pel centre de Recursos Pedagògics d'Osona a més del Centre d'Arts Contemporànies de Vic. Així doncs, l'estudi que presento gira entorn l'anàlisi del treball artístic que porten a terme els alumnes amb discapacitats de l'Escola d'Educació Especial Ramón Suriñach conjuntament amb el grup d'alumnes de 6è de primària de l'Escola Ordinària Tomàs Reguer. Ambdós centres, es troben situats al municipi de Ripoll i estan ubicats l'un al costat de l'altre i comparteixen espais.

Així mateix, m'interessa veure com treballen infants amb discapacitat conjuntament amb un grup d'infants d'una escola ordinària. Entenc que l'art és un llenguatge inclusiu on d'entrada tothom hi té cabuda i posa en joc la sensibilitat de cadascú deixant de banda les discapacitats.

Els diferents apartats de l'estudi ens porten a plantejar-nos el llenguatge artístic com a un mitjà obert que permet comunicar i desenvolupar-se a les persones, però, quines condicions s'han de donar perquè sigui realment així? Cal valorar aquest llenguatge com una eina de creixement personal i és per això que s'ha de vetllar per oferir espais que apostin per conèixer noves

realitats a través de llenguatges propis als infants. En principi, els nens tenen una manera neta i pura de relacionar-se amb els mitjans plàstics, usen aquest llenguatge de manera natural i sense por. És per aquesta raó, que considero oportú que l'escola es deixin espais perquè els alumnes aprenguin usant les disciplines artístiques d'una manera lliure i a la vegada acompanyada.

Un cop emmarcada a grans trets el què serà la investigació, m'agradaria fer referència a l'organització d'aquesta memòria, la qual recull un treball que s'estructura amb un procés de indagació teòrica, observació pràctica, replantejaments de la teoria i obertura de noves preguntes.

2. Hipòtesis i preguntes

Partint de la base que les hipòtesis són supòsits que es plantegen però encara no s'ha demostrat, és a dir, no s'han confirmat. Per la realització d'aquesta investigació he partit de dues hipòtesis que han conduït el meu treball i que són les següents:

- El tractament de les arts plàstiques aporta millores als alumnes en tant que afavoreix la interacció entre ells a través d'espais de relació.
- Les arts plàstiques permeten treballar la cohesió i coneixença entre infants a partir de potenciar la percepció, l'expressió de sentiments, conceptes, idees i la comunicació entre diferents "infants-artistes".

A més a més d'aquests supòsits, per realitzar aquest estudi he partit d'unes qüestions inicials que m'he plantejat en relació a la temàtica escollida i m'han servit per orientar la meua mirada cap a aquesta temàtica.

Aquestes preguntes són:

- Quines millores s'observen en els infants a través del treball amb arts plàstiques?
- Com treballen a l'escola Ramón Suriñach conjuntament amb un grup d'alumnes de l'escola Tomàs Raguier?
- A través del treball plàstic es poden treballar les relacions entre grups d'infants?

3. Objectius

Per poder realitzar aquest estudi m'he proposat un seguit d'objectius que es detallen a continuació:

- Analitzar una pràctica pedagògica artística des de l'òptica de l'educació inclusiva.
- Definir i conèixer el projecte *Art i Escola* i com es desenvolupa en un context escolar concret.
- Identificar si el tractament de les arts plàstiques aporta millores al grup d'alumnes de l'escola Tomàs Raguer i Ramón Suriñach en tant que afavoreix la interacció entre ells a través d'espais de relació i coneixença.
- Comprovar com els infants de l'escola Tomàs Raguer i Ramón Suriñach viuen el projecte.
- Analitzar i reflexionar entorn la pràctica educativa de les arts plàstiques i el paper del docent en el context estudiat.
- Cercar informació de la temàtica investigada a través de referents teòrics i extreure conclusions de l'estudi.

4. Metodologia emprada

La investigació que caracteritza aquest estudi respon a l'obtenció d'informació qualitativa. En aquest context, Arnal esmenta:

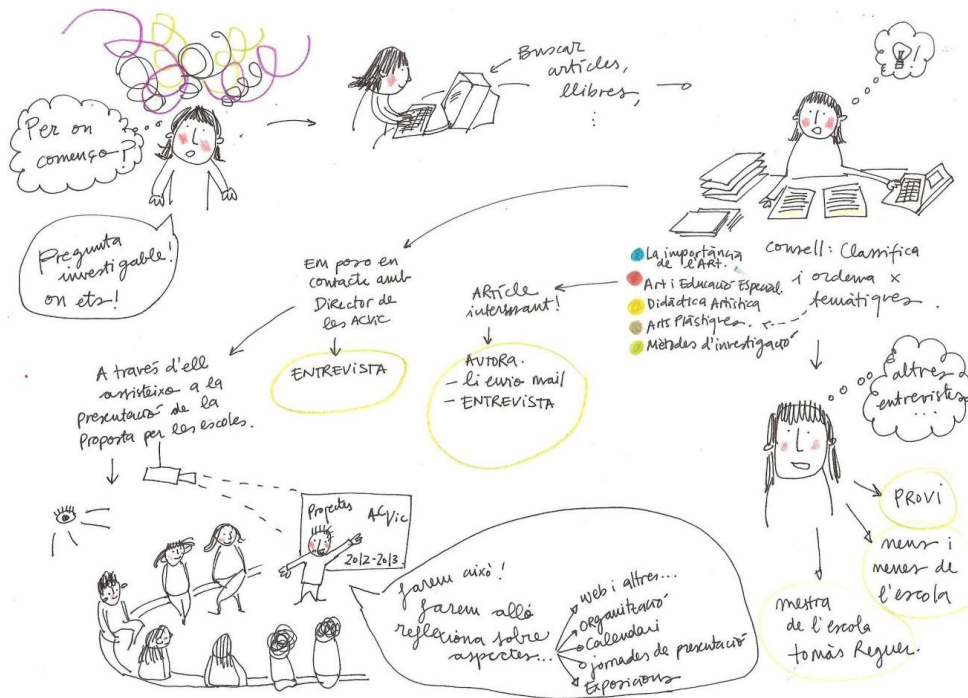
“La investigació interpretativa o comprensiva, normalment caracteritzada com a investigació qualitativa, pressuposa que la investigació empírica quantitativa no pot donar resposta als problemes més significatius de l'educació concebuda com una activitat humana. Abandona l'obsessió per la cosa observable i mesurable, i busca l'objectivitat en l'àmbit del significat intersubjectiu, per la qual cosa empra com a criteri d'evidència l'acord en el context de la vida social ordinària” (Arnal, 2000:17).

Així mateix, es tracta d'un treball orientat a la comprensió de significat i la descoberta d'un cas particular com és el desenvolupament d'un projecte d'arts plàstiques portat a terme per infants de dues escoles. Abans de fer referència al recorregut metodològic que respon a l'estudi, cal emfasitzar que el projecte *Art i Escola*, dura aproximadament un curs des que s'esbossa la proposta pel personal del Centre d'Arts Contemporànies amb alguns membres del Centre de Recursos Pedagògics d'Osona, fins que els infants presenten el projecte i es fa una trobada amb tots els docents i assessors. Així doncs, cal remarcar que l'estudi que es presenta s'ha obtingut amb els resultats obtinguts durant el desenvolupament del projecte a l'aula amb un grup d'infants concret.

4.1. Recorregut metodològic

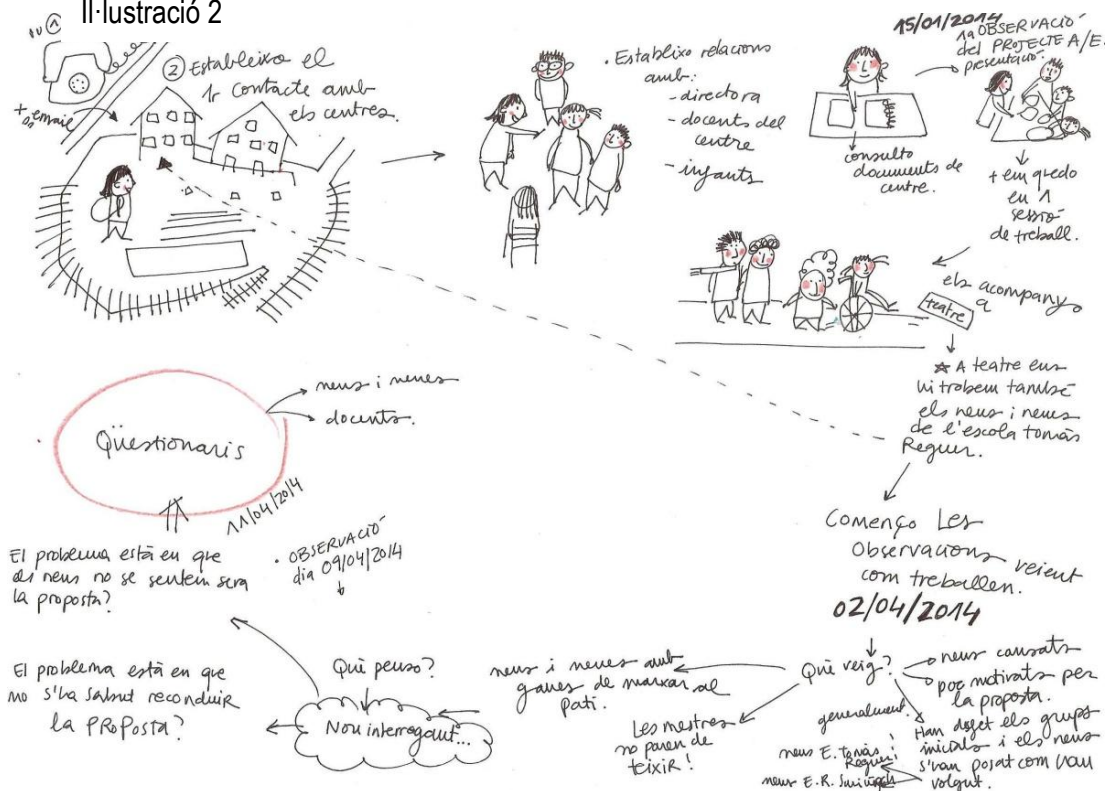
El procediment que s'ha seguit per realitzar l'estudi, s'entén a partir de les dues representacions que es mostren a continuació (il·lustració 1 i il·lustració 2). Ambdues, expliquen part de l'evolució de l'estudi, el qual, entenem que ha crescut en paral·lel.

Il·lustració 1

Quan a la il·lustració 1, aquesta representa les fases de recerca inicials, on es parteix d'unes preguntes que avancen fins a la cerca de referents teòrics. Seguidament, té lloc el tractament de les dades que aquests aporten a la investigació i la cerca de persones clau relacionades amb l'àmbit de la investigació. A més, també s'hi dibuixa una sessió de treball organitzada pels propulsors de la iniciativa *Art i Escola*. La següent representació, em serveix per mostrar la proposta pràctica d'observació del projecte així com la utilització d'algunes de les tècniques de recollida de dades que s'han usat.

Il·lustració 2

Arribats a aquest punt, convé destacar que la metodologia que s'ha utilitzat en aquest estudi ha estat flexible. Això significa que d'acord amb el què s'ha anat comprenent i precisant a mesura que ha avançat la investigació, s'ha recollit informació nova i a la vegada contribuït a les darreres fases d'anàlisi de la realitat del projecte, la interpretació, els resultats i les conclusions de l'estudi. Així doncs podem considerar que la proposta d'investigació ha anat creixent i s'ha anat projectant. D'acord amb Munari:

“Proyectar es fácil cuando se sabe cómo hacerlo. Todo resulta fácil cuando se sabe lo que hay que hacer para llegar a la solución de algún problema, y los problemas que se presentan en la vida son infinitos: problemas sencillos que parecen difíciles porque no se conocen y problemas que parecen imposibles de resolver.” (Munari, 1983:10).

Il·lustració 3

D'aquestes paraules de Munari en podem extreure la idea que, sovint, quan hom projecta una proposta, no sap cap on anirà aquesta perquè en el procés apareixen diferents camins a traçar. En aquest sentit, la metodologia emprada en aquest estudi es pot entendre des del *projectar* de Munari perquè quan es tracta d'un tipus d'estudi qualitatiu, no obstant es pretengui focalitzar allò que es busca, sempre hi ha aspectes que no t'esperes trobar.

Altrament, en quant al procés, convé destacar que l'ètica ha estat un element que s'ha tingut en compte en el transcurs de l'estudi. A tall d'exemple, els instruments de recollida de dades han estat dissenyats curiosament amb la finalitat de no ferir la sensibilitat de ningú. A més, en aquests casos s'ha mantingut l'anonimat de totes aquelles persones que han fet possible aquesta investigació i han aportat les seves opinions. En la mateixa línia, els centres que han contribuït a facilitar l'estudi, a més del Centre d'Arts Contemporànies de Vic es nombren perquè així s'ha acordat amb els seus responsables.

4.1.1. Instruments per a l'anàlisi de la concreció en la realitat del projecte

Totes les eines i estratègies de recollida de dades que he utilitzat per l'elaboració d'aquest estudi han perseguit la finalitat d'obtenir el màxim d'informació en base als objectius que planteja la recerca. Els instruments de recollida de dades que he considerat més adients i que m'han permès obtenir informació rellevant per l'estudi, han estat les entrevistes i converses, els qüestionaris i, finalment, les observacions "in situ" que han tingut lloc al llarg de tres sessions de treball pràctic a l'escola.

a. Les entrevistes i les converses

Tenint en compte que l'entrevista és una estratègia a diferents nivells perquè, per una banda permet respondre a una finalitat clara i cercar informacions concretes a través de la interrelació bidireccional entre ambdós persones, i per altra banda, es dona en un context comunicatiu. Aquesta és una eina ha estat molt necessària per l'estudi. D'acord amb del Rincón, és una estratègia que a més, permet interpretar i descriure aspectes de la realitat que directament no són observables. A la vegada, l'autor també afirma que a través de les entrevistes es poden interpretar aspectes referent a les impressions, pensaments, sentiments, emocions etc (del Rincón, 2000: p.21).

En aquest sentit, s'ha realitzat dues entrevistes a persones considerades clau. Aquestes entrevistes a propòsit s'han portat a terme per acord mutu amb els entrevistats. La raó per la qual s'ha decidit entrevistar aquestes persones és perquè ambdues tenen experiència en la pràctica de les arts plàstiques a les aules. Val a dir que les dues entrevistes s'han estructurat prèviament però tot i respondre a una organització interna concreta, les qüestions plantejades han admès distintes respostes.

Pel que fa al procediment en la realització d'entrevistes, s'ha usat la via directa perquè ens hem citat cara a cara amb les persones escollides en un espai conegut i triat per aquestes. S'ha respectat que el subjecte entrevistat decidís el lloc d'encontre perquè acostuma a tractar-se d'un espai físic on la persona que s'entrevista hi ha establert vincles especials.

Quant al desenvolupament de les entrevistes, s'ha intentat crear un clima de familiaritat i confiança per facilitar la comunicació. En aquest sentit, una de les problemàtiques en les que s'ha trobat l'estudi és que una de les entrevistes estructurades s'ha convertit en un model

d'entrevista en profunditat. Malgrat això, la dinàmica i la flexibilitat d'aquesta eina ha ajudat a obtenir la informació que es desitjava en aquest cas.

Altrament, per elaborar aquest estudi s'ha contemplat la conversa com un element per obtenir informació. En aquesta línia, Gómez, en un dels seus articles exposa:

"[...] la conversa forma part de l'experiència investigadora; d'ella ens ajudem per a endinsar-nos i tirar de l'interrogant que interpel·la la nostra curiositat perquè té la potència de transportar els interlocutors que li donen vida cap a un punt que els allunya de les vores del saber, del que podem dir" (Gómez, 2013: 56).

D'acord amb Gómez, la conversa com l'entrevista és una estratègia que permet actuar a múltiples nivells i, buscant petits matisos fruit dels interessos en la temàtica, ha estat una eina que ha permès obtenir opinions i informacions en un context més familiar i informal. A continuació i de manera gràfica es presenten les tres converses que s'han portat a terme en aquest estudi.

Il·lustració 4

Totes les entrevistes i converses s'han enregistrat amb una gravadora que ha permès posteriorment recuperar millor la informació obtinguda. Podent així, destriar allò més significatiu i rellevant d'acord amb la investigació.

b. Qüestionaris

Il·lustració 5

Els qüestionaris permeten establir un ordre a les qüestions que es plantegen. A més, respecten l'anonimat i aquesta característica fa que tot aquell que respongui ho pugui fer d'una manera sincera, trobant-se en les mateixes condicions que els seus companys, etc. Així doncs, per tal d'obtenir opinions personals dels participants implicats en el projecte d'ambdós centres, s'han dissenyat dos models de qüestionaris d'acord amb un llenguatge adient per a cada un dels col·lectius als quals que ens hem dirigit.

Els dos qüestionaris per escrit, s'han destinat a les docents d'ambdues escoles i un altre, als 24 alumnes de 6è de primària de l'escola Tomàs Raguer. En quan als alumnes de l'escola Ramón Suriñach s'ha optat perquè responguessin el qüestionari de manera oral a partir de converses establertes, en moments concrets, durant les sessions observades, mentre es desenvolupava l'activitat.

Fent referència a la manera com s'ha procedit per passar el qüestionari per escrit, cal assenyalar que en aquest cas, ha estat per la via indirecta en ambdós casos. Per una banda, les docents s'han endut el qüestionari amb la finalitat que poguessin reflexionar entorn les preguntes plantejades al document. S'ha pensat d'aquesta manera perquè es considera important respectar l'estona en què cadascú està predisposat a respondre un qüestionari.

Quant al qüestionari per escrit donat als alumnes de 6è del centre Tomàs Raguer, l'han portat a terme durant una sessió d'aula on la mestra els ha permès que responguessin personalment en plena llibertat i, just després d'haver respost les qüestions s'ha entrat a l'aula a recollir els documents i donar les gràcies al grup d'infants per la seva col·laboració.

En els dos formularis escrits s'hi ha contemplat un apartat introductori on s'ha explicat la intenció del qüestionari. S'ha pensat així perquè al optar per una via indirecte, tant les docents com els alumnes, estiguessin informats de la seva contribució en la investigació plantejada.

Pel que fa a les preguntes de manera oral que s'ha plantejat a una part dels alumnes de l'escola Ramón Suriñach s'ha optat per la via directe. És a dir, durant les sessions de treball se'ls demanava la seva opinió i es prenia notes. En aquest sentit cal comentar que no m'ha estat

possible demanar la opinió tots els alumnes de l'escola i en aquest cas s'ha optat per observar el seva actitud durant les sessions de treball.

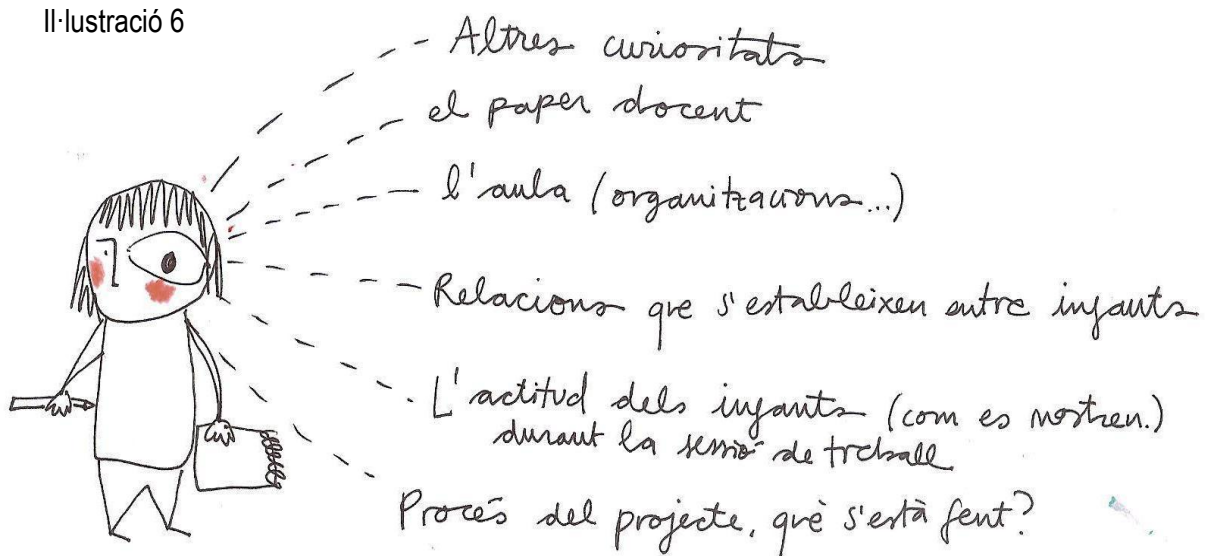
c. Observacions

Fent referència a les observacions no participants que he portat a terme durant les sessions de treball, val a dir que m'ha estat de gran ajuda prendre notes de tot allò que considerava rellevant i que estava passant mentre els infants elaboraven el seu treball artístic. Concretament he realitzat 3 observacions.

- La primera observació (inici. 15 de gener): Ha tingut lloc durant la sessió de presentació de la iniciativa i participació en el projecte Art i Escola a tots els infants.
- La segona observació (mitjans. 2 d'abril): En aquest cas ja han tingut la proposta encarrilada i els infants han estat treballant en el procés.
- El tercer dia (mitjans/final. 9 d'abril): S'ha assistit a una sessió de posada en comú del projecte, reflexió del treball fet fins el moment.

Les sessions de treball s'han acordat pels docents implicats dels dos centres i han tingut lloc tots els dimecres de les 9:15 a 11 del matí a diferents aules de l'escola Ramon Suriñach. Per poder obtenir informació d'aquests encontres no he usat cap graella d'observació estructurada. No obstant això m'he centrat en observar sis aspectes que es mostren en el la il·lustració següent:

Il·lustració 6

4.1.2. Ordenació de la informació obtinguda

Un cop s'han realitzat les entrevistes i converses, s'han resolt els qüestionaris i s'han concretat les observacions, cal ordenar totes les dades obtingudes per poder, seguidament, processar i interpretar els resultats obtinguts. Per poder organitzar aquestes informació, s'han tingut en compte els tres estadis que es descriuen seguidament:

- Aplegar. És a dir, recopilar totes aquelles dades obtingudes fins el moment.
- Verificar i validar la informació. Que consisteix en saber destriar aquella que ens serveix per la recerca de la que no ho és i també considerar la credibilitat d'aquesta. De fet López i Deslauriers exposen que és molt important assegurar-se de la qualitat de la informació i que s'ha d'intentar aconseguir el màxim d'informació útil per una bona investigació (2011: 10,13).
- Codificar. Per poder ordenar la informació s'ha utilitzat un sistema determinat d'acord amb els tres tipus de dades que s'han obtingut en aquest estudi. Així doncs, el sistema de codificació ha consistit en agrupar les informacions segons el tipus. Els tres tipus o blocs, que es concreten seguidament.
 - BLOC 1: Informació que fa referència a aportacions teòriques de persones expertes en la temàtica que s'investiga. Per exemple, s'ha optat per entrevistar a Morón per la seva experiència professional en el camp del tractament de les arts plàstiques en persones amb discapacitat i també com a formadora en didàctica de l'Educació Visual i Plàstica a la UAB. Així doncs, aquestes dades han de permetre aprofundir en el paper que ocupen les arts plàstiques en el context escolar, a la vegada que fer palès el paper que ocupa el docent i valorar les millores que pot aportar usar pels infants aquest llenguatge etc.
 - BLOC 2: Es destaca la informació aportada concretament pel propulsor del Projecte *Art i Escola* en una entrevista i aquesta ha de permetre profunditzar

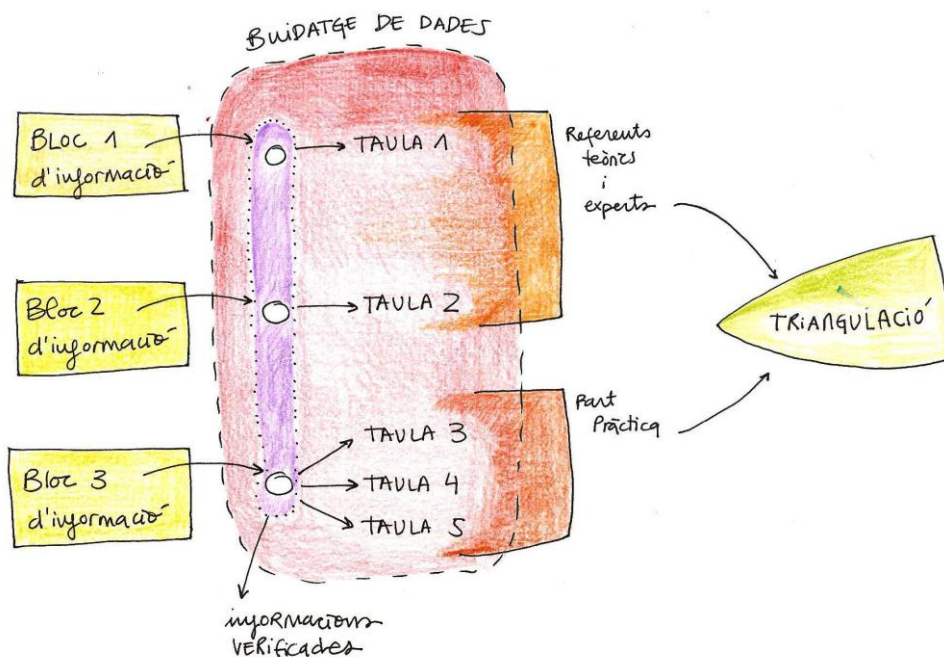
en què consisteix i què persegueix la proposta. Val a dir que aquest bloc es complementa amb una observació espontània que es va fer al mateix centre amb tot un grup de docents que mostraven els projectes de l'any anterior.

- BLOC 3: Per últim, forma part del tercer bloc tota aquella informació obtinguda a partir dels qüestionaris plantejats als infants i docents del centre i de les observacions. Aquestes dades han de permetre descriure la realitat que viu aquesta iniciativa portada a terme a les dues escoles seleccionades, entendre quines millores i quines finalitats perseguia la proposta, valorar-la i reflexionar entorn la pràctica de les arts plàstiques a les aules.

4.1.3. Interpretació dels resultats obtinguts

Aquesta metodologia d'estudi assenyalada permet obtenir dades qualitatives a partir dels resultats extrets dels tres tipus d'informació. El bloc un i dos ens aporten informació teòrica i el bloc tres es complementa amb les dades obtingudes de la pràctica. A partir d'aquí i amb la finalitat de poder interpretar els resultats he realitzat cinc taules de buidatge de dades on es distingeixen les categories que serveixen per integrar tota la informació obtinguda i aprofundir en la realitat que es descriu i que es mostra en el següent esquema gràfic.

Il·lustració 7

“Triangular”, un terme topogràfic, vol dir aconseguir unes quantes aproximacions d’una mateixa realitat per assegurar-nos que les nostres interpretacions són correctes, i així mateix les dades en què es basen” (Bartolomé, 2000:59). És a dir, es tracta d’obtenir informacions paral·leles i posar-les en relació, en aquest cas a través de les diferents estratègies com són: l’entrevista, les converses, les observacions i els qüestionaris.

D’acord amb Bartolomé, val a dir que l’últim pas que he realitzat pel que fa a la interpretació dels resultats és valorar tota la informació obtinguda conjuntament de les entrevistes, les converses, els qüestionaris, les observacions i les aportacions dels diferents referents teòrics.

5. Interpretació i discussió de resultats

Després de consultar i recollir diferents punts de vista entorn el projecte *Art i Escola*, em dispeno a exposar i analitzar els resultats que s'han obtingut en aquest estudi. Per a fer-ho m'ajudaré de referents teòrics que em serveixen per interpretar les dades obtingudes. En primer lloc, però, d'acord amb Huerta, cal tenir present que:

“[...] Quan ens referim a l'Art, parlem bàsicament de les arts plàstiques, també anomenades “arts visuals” a causa del referent anglosaxó. Tot i que la vista és la major exponent de la percepció i comprensió de les arts plàstiques, també la resta dels sentits intervenen en l'apreciació artística” (Huerta, 1995:14).

I així succeeix en la nostra investigació on em centro a les arts plàstiques. No obstant, les diferents disciplines artístiques tenen característiques en comú i és per això que a vegades, quan parlem de les arts plàstiques podem considerar que alguns aspectes es podrien extrapolar a d'altres àmbits artístics.

5.1. El paper de l'Educació Visual i Plàstica, debat obert

El llenguatge és la “facultat humana de comunicar els propis pensaments, sentiments a un receptor mitjançant un codi lingüístic compartit”. Així és com l'Institut d'Estudis Catalans ens defineix el sistema que ens permet expressar i comunicar com a éssers humans que som. En aquest context, el Currículum vigent d'Educació Primària aposta per fomentar llenguatges que proporcionin a l'alumnat situacions per poder comunicar-se i expressar de manera ajustada en diferents contextos que van més enllà dels habituals per mitjà de diversos llenguatges (Departament d'Educació, 2008). Però, davant això, podem plantejar-nos com s'enllaça l'ús dels diferents llenguatges en els temps que vivim i concretament a la nostra societat en una societat canviant on els entorns visuals hi són molt presents i evolucionen contínuament. En la mateixa línia, trobem autors com, Duran, la qual exposa que:

“[...] Els programes artístics docents, que hom suposa gestionats i pensats per especialistes rellevants, són, en el millor dels casos, bons exponents de paradigmes ideològics que daten de trenta o quaranta anys enrere. I les seves aplicacions a les aules, ja sigui d'educació infantil o primària, o bé aules

universitàries abocades a la formació de mestres, continuen patint la contradicció d'haver d'assumir els continguts reglats per la normativa, interessants i vàlids en si mateixos, però minúsculs en relació al magma emergent i en plena efervescència de les múltiples manifestacions de la cultura visual" (Duran, 2008:32).

Amb aquestes paraules l'autora descriu una de les problemàtiques en les que s'afronta aquesta àrea. Aquesta és: les pràctiques artístiques que es porten a terme a les nostres escoles es troben en consonància amb els temps que vivim? Si bé la qüestió plantejada és molt complexa, sembla ser que perpetua la preocupació per saber el lloc que ocupa aquesta disciplina en el context escolar. Un clar indicador d'aquesta preocupació es pot apreciar observant els diferents termes que s'han usat al llarg de la història referir-se a aquesta àrea. El que en un inici es coneixien com "manualitats o dibuix" va passar a anomenar-se "plàstica" i ara ho nomenem amb el terme "Visual i Plàstica" que engloba tant la importància de l'entorn visual, com la part expressiva i comunicativa que permet la disciplina.

Podem pensar que no tan sols s'hauria de parlar del que possibilita i permet aquesta disciplina sinó que, a més a més, es podria contemplar en relació a la realitat que viu aquesta àrea a les escoles. En aquest context, Bruset diu: "No és fàcil establir el nexa entre educació i art." L'ensenyament de l'art entès en la seva globalitat, des de l'aprenentatge del "saber veure", "saber llegir i comprendre imatges", fins a generar coneixement en el propi procés de treball, en la pràctica i en el pensament." A més, l'autora exposa que "l'ensenyament de l'àrea no sols és això. En aquest plantejament s'hi obliden aspectes com ara la reflexió, l'anàlisi dels fets i conceptes i la posterior síntesi" (Bruset, 2006:273).

D'acord amb l'autora, el paper de l'Educació Visual i Plàstica a l'escola no està resolt. En aquesta mateixa línia, Vallvé, al llibre *Ha de ploure cap amunt* exposa que: "És difícil definir en quatre línies la situació actual dels ensenyaments artístics a les escoles perquè és variada depenent dels centres, la seva trajectòria i història o dels interessos i les capacitats de cadascun dels mestres" (Vallvé, 2009:27). Paraules que em susciten nous interrogants tals com: de què depèn aquesta variabilitat de la que ens parla? I davant d'això, podem pensar que aquesta està relacionada amb la sensibilitat de cada docent?

Segons titllen els autors de, *L'Art i Expressió a l'escola*, l'experiència creativa prové del fet de sentir (Besora et al., 1990:53). En aquest sentit i reprenent a Bruset, referint-se a l'ensenyament-aprenentatge de l'Educació Visual i Plàstica, l'autora, diu: "podríem parlar de dues vies: una de caràcter més deductiu i lineal, i una altra que es recrea en una espiral on les solucions es van

generant inductivament amb un enfocament helístic. La primera es reflectiria en el que coneixem com a unitats didàctiques, i la segona es referiria a aprendre a partir de projectes” (Bruset, 2006:273). Davant aquestes dues possibilitats, em pregunto quin és l'objectiu que es persegueix amb aquests processos?

Reprenent unes paraules de Morón¹, ella exposa que falta reconeixement en l'àmbit de les arts, perquè sovint l'àrea es concep com una assignatura *maria* perquè no tothom coneix què pot desenvolupar en els infants treballar a partir de les arts i en segon lloc, considera que hi ha un problema en la formació docent en aquest àmbit. Ambdós aspectes els abordaré en les properes pàgines.

Morón, a més, quan li preguntem com hauria de ser l'ensenyament aprenentatge de les arts plàstiques en concret, afirma que s'hauria d'abordar a les aules com el llenguatge que és. Ella ens parla d'un llenguatge on hi intervenen, en primer terme, l'expressió i la comprensió, en un context de creació artística, perquè és a través d'aquestes situacions que tots els alumnes hi poden trobar el seu lloc. Bruset, per la seva banda ens diu que:

“Des de Rousseau, que concebia el dibuix com un llenguatge necessari per al desenvolupament integral de la persona, on els seus continuadors Pestalozzi i Fröbel, fins als nostres dies, la relació de la sensibilitat i el procés creatiu ha estat objecte d'estudi de molts autors. Per exemple, Pestalozzi entenia l'aprenentatge del dibuix com un exercici de percepció i alerta dels sentits, on el gest internacional de la mà permet unir la percepció visual amb el grafisme” (Bruset, 2006: p.277).

Així Bruset, deixa entreveure que l'atenció està en la relació que s'estableix entre la sensibilitat i el procés creatiu i que la línia dels aprenentatges s'hauria de traçar a partir de promoure experiències que fomentessin aquestes dues vessants.

Arribats a aquest punt, considero interessant parlar del concepte creativitat perquè sembla està lligat a la sensibilitat i al procés creatiu descrits per Bruset. A més, pot donar la sensació que la societat actual i de retruc l'escola dels nostres temps, han abusat notablement d'aquest terme. No és d'estranyar contemplar aquest concepte en el Currículum d'Educació Primària per referir-se a la competència d'autonomia i iniciativa personal, l'artística i cultural, en la redacció del segon objectiu a assolir al llarg de l'educació primària i també, alguns criteris d'avaluació, entre altres espais del document (Departament d'Educació, 2008). Però, de què parlem quan parlem de creativitat? Els autors del llibre: *Art i Expressió a l'escola*, ho descriuen com:

¹ Veure annex 1

“Crear, en el sentit més ampli, és una activitat humana. D'entrada, ha de seguir les lleis de qualsevol altre comportament. Crear, als ulls de l'observador del qui crea, implica novetat, quelcom d'original. No és segur que sigui una novetat per al qui crea. El normal és que qui crea estigui combinant elements de la seva experiència- o sigui, aprenentatges previs- d'una determinada manera i, paral·lelament o abans de plasmar-los en una obra literària, pictòrica, etc. els hagi planificat. És a dir, que almenys en un moment donat els elements han format part d'una determinada estratègia, però aprofitant aprenentatges previs” (Besora et al., 1990:53).

En relació a aquest tema, però amb una concepció diferent, Morón ens defineix el concepte de creativitat com *espais de llibertat*. Ella considera que s'ha d'aprendre a gestionar els espais de llibertat perquè les persones s'hi afronten tota la vida amb situacions d'aquest tipus i la manera com aprendre a fer-ho, és a través dels processos de creació artística i en el context escolar, a les aules de Visual i Plàstica o els projectes interdisciplinaris. Però abans que res, ens hauríem de qüestionar què té d'especial aquesta àrea que fa que hi sigui present en el nostre sistema educatiu. Aquests són aspectes que es plantegen a continuació.

5.2. L'art i els infants

“Les arts són un pilar bàsic de l'educació del futur”, així és com Bamford titula un dels seus articles en els que explica que la definició del terme “art” és divers depenent del lloc del món en què es concebi per diferents motius (Bamford, 2009:164). Davant d'això, la professora australiana considera que en relació a les arts en educació, la millor alegria en les seves investigacions ha estat descobrir la importància que juga el paper de les arts en i per l'educació. Segons afirma: “Para que un niño o una niña logre el desarrollar todo su potencial educativo, necesita los dos enfoques. *La educación en las artes y la educación a través de las artes*” (Bamford, 2005: 44).

Les arts plàstiques permeten als infants manifestar-se de manera espontània en tant que és un plantejament que fomenta l'explicar vivències, emocions, pensaments. Les representacions que fan els infants tenen un significat per a ells perquè és a través dels seus dibuixos, pintures, entre altres mitjans que s'expliquen com entenen la realitat. Una realitat que els envolta i que perceben

Il·lustració 8

a través dels sentits. Bruset fent referència a l'opinió de Harold Speed, diu: "[...] Un dibuix no ha de representar l'aspecte exacte dels objectes, sinó expressar el seu significat emocional" (Bruset, 2006:276).

Les experiències artístiques poden educar en la sensibilitat. No en va aquestes van directe als pensaments i sentiments. Des del punt de vista que una mateixa obra o un mateix projecte pot commoure o ser rebutjat, podem pensar que aquesta experiència no deixa indiferent sinó que condueix al fet de sentir i aquest comunica amb el món de les emocions. Segons Huerta, "L'art edifica un sistema de valors que permeten revifar constantment qüestions tan importants com el respecte a la diversitat, el dret a l'expressió, o el gaudi estètic" (1995: p.14).

Parlem de sensacions, de sentiments, de percepció i del camp emocional. Smith i Kosslyn, en aquest context afirmen que:

"[...] La sensación y la percepción nos proporcionan la materia prima para la cognición, pero esta apreciación minusvalora su función. Nuestras percepciones no son un mero registro de estímulos sensitivos. Procesos cognitivos sofisticados comienzan a trabajar con este material casi inmediatamente, produciendo la interpretación que hace el cerebro del mundo externo a medida que se analizan los estímulos aferentes y el conocimiento existente guía estos procesos dinámicos. (Smith i Kosslyn, 2008:53).

De la mateixa manera, Bruset citant a Arnheim, esmenten que els processos de veure, percebre i sentir interactuen proporcionant a la ment de les persones, un valor cognitiu. "Arnheim anomena "intuïció" a la sensibilitat: "He afirmado que uno de los usos principales del arte consiste en ayudar a la mente humana a enfrentarse a la compleja imagen del mundo en el que se encuentra y he dicho que esta útil percepción va más allá del mero registro de imágenes ópticas." A més, en aquest punt Arnheim també destaca que a través de l'Art es pot fomentar una gran habilitat mental, la percepció sensorial (2006:278).

D'acord amb Arnheim, també Boix i Creus consideraven que la línia d'ensenyament i aprenentatge s'havia d'encaminar a que els infants observessin allò que veien i per a fer-ho havien de comptar amb la participació mental i sensorial dels alumnes. En aquest sentit, deien:

"Cada individu reté d'allò que veu, d'allò que viu, el que més l'ha impressionat. Mitjançant un breu intercanvi oral s'ha d'ajudar a l'apàtic, el qui mai no sap què fer, a reviuir les hores passades i a descobrir per ell mateix què ha quedat al seu interior. Tot aquest procés és el que enriqueix la capacitat d'assimilació del món exterior i fa autèntiques les imatges que a continuació exterioritza" (Boix i Creus, 1986:11).

En la mateixa línia els autors també, afirmen que "A través de la plàstica es conforma una ment creativa." A més exposen que és a través del treball les arts plàstiques els infants cultiven en ells

capacitats per comunicar-se i integrar-se a través de múltiples camins. (Boix i Creus, 1986:10). Els autors van escriure el llibre quan encara es parlava de la Visual i Plàstica com a Plàstica i tampoc es distingia l'observar del veure. No obstant això, de les seves paraules en cal destacar la idea que les arts plàstiques fomenten la capacitat de comunicar-se i integrar-se.

Tornant a la idea de la representació dels infants, temàtica tractada en molts casos com objecte d'estudi, autors com Machón en l'obra: *Los dibujos de los niños: génesis y naturaleza de la representación gráfica* o Lowenfeld i Lambert amb la publicació: *Desarrollo de la capacidad creadora*, es destaca que els nens no estan tant contaminats com els adults per estereotips simbòlics, idees preconcebudes i cànons, el seu dibuix és fruit d'un impuls natural. Tanmateix, en períodes de desenvolupament més avançat es considera que les persones perden aquesta "màgia" en les seves representacions. Aquesta idea lligaria amb les paraules que socialment s'atribueixen a representacions d'infants quan es parla de "puresa", "frescura", "espontaneïtat" o fins hi tot "llibertat". (Lowenfeld i Lambert, 1980) i (Machón, 2009). I potser ens hauríem de qüestionar: Per què es perd la màgia? Bé, que aquesta pregunta formaria part d'una altra investigació.

Arribats a aquest punt, cal saber que hi ha diferents autors que pensen que la importància del treball en les arts plàstiques rau en les millores que aquestes dinàmiques aporten als infants, i que aquestes millores, van més enllà de les representacions dels mateixos infants. En el següent apartat ens acostem a aquestes idees.

5.2.1.El treball a través de les arts plàstiques aporta millores als infants

Per començar aquesta secció, m'agradaria reprendre unes paraules de Daufí durant una de les converses establertes en aquesta investigació. Segons ella, "No tothom ha de ser artista però l'Art ha de ser un pilar pel desenvolupament de la persona [...] perquè sinó, ens quedem amb una taula coixa i així anem coixejant pel món." Aquesta persona exposa que aquest desenvolupament es pot fer a través de diferents mitjans com: la música, la poesia, la dansa...i, entre altres disciplines, també inclou en el seu discurs, les arts plàstiques.

Daufí també afirma, a través de la conversa, que l'art aporta millores als infants perquè a través d'ell un es pot alliberar, adquirir confiança i seguretat, imaginar a través del món de la fantasia. L'art, segons ella, és un mitjà que permet connectar amb la part més humana d'un mateix. Ella

diu: “Mirem, veiem i percebem les coses” i és per això que a través de l'art es treballen aquests aspectes de la persona.

Utilitzant altres paraules però en la mateixa línia, Morón concreta que l'aprenentatge de les arts plàstiques, aporta millores en els alumnes entorn la construcció de la pròpia identitat i amb això hi inclou el coneixes un mateix, ser capaç de fer, de crear i de construir i desenvolupar el sentiment d'empatia cap als altres, t'ajuda en l'autodeterminació (saber triar i destriar), forja l'autonomia personal a més d'aprendre a gestionar els propis espais de llibertat, autodeterminar-se.

Morón emfasitza també que és a través de les arts plàstiques que els infants poden millorar les habilitats socials perquè, aquests contextos, permeten l'educació en valors com el respecte a l'altre i al treball de l'altre, la convivència, la participació, etc. Durant l'entrevista diu: “l'Educació Artística el què fa és reafirmar que som diferents”. Amb aquestes paraules podem pensar que a través de l'art es poden treballar aspectes d'igualtat i diferència, diversitat i inclusió.

D'acord amb la seva experiència, que consisteix en haver treballat aspectes com els descrits amb infants amb discapacitat, afirma que no són tan sols aquests els que poden millorar les seves habilitats personals i socials, sinó que totes les persones i els alumnes en general poden gaudir d'això. No obstant, en un dels seus articles garanteix que: “La creació lliure amb persones amb necessitat de suports específics ens ofereix la possibilitat que elles aconseguixin una sèrie d'habilitats personals i socials, necessàries per poder assolir un desenvolupament integral i harmònic” (Morón, 2008:41). I concretament amb dos projectes artístics vinculats al MNAC, els quals va dissenyar, en l'article conclou:

“Aquestes dues experiències han fet possible que les persones amb diferents discapacitats o amb necessitats de suports específics que hi van participar, poguessin desenvolupar una capacitat creadora que els permetés descobrir, investigar, experimentar, gaudir, apassionar-se, produir, superar-se. És a dir, submergir-se en un procés de creació individual [...]” (Morón, 2008:45).

D'aquestes paraules se'n pot extreure una idea clara, que Bruset també descriu a l'article, fent referència a Löwenfeld:

“El reconegut Löwenfeld pensa que qualsevol nen té capacitat de desenvolupament creatiu. La funció del professor és oferir les condicions en les quals es desenvolupen aquestes potencialitats. La millor manera de potenciar la creativitat és que el nen s'exposi a les qualitats de la vida a través dels sentits” (Bruset, 2006:277).

A través de les Arts, es poden crear i contemplar espais inclusius. Ford, Davern i Schnoor, en aquest sentit, afirmen que: “A mesura que cada vegada més escoles i aules promouen la inclusió

de tots els alumnes com a membres plens i valorats, es fa un pas important per preparar-los més bé de cara a un món ric en diversitat" (Davern et al., 1999:172). D'aquesta manera podem pensar que les Arts permeten millorar relacions intrapersonals i interpersonals.

A més a més d'això, Eisner, exposa que a través de l'art es pot aprendre a veure el món amb una perspectiva estètica i aquest aprenentatge el descriu de la següent manera: "El mundo en el que vivimos se puede ver de varias maneras. En efecto, el proceso de socialización es, entre otras cosas, un medio por el que aprendemos a ver el mundo con un marco de referencia común; [...]." "El acto de ver es epistémico", això significa que cadascú observa el món d'acord amb els seus interessos. "Cada persona trae consigo un marco de referencia diferente y lee lo que en principio es la misma imagen de una manera distinta". D'acord amb Eisner, és a través d'aquestes motivacions que es pot recórrer al contingut expressiu. Així doncs podem deduir que el sentir a través de la mirada és primordial en aquesta àrea perquè ens permet comprendre la pròpia perspectiva estètica (Eisner, 2004:112-113).

Durant la recollida de dades en aquesta investigació, m'he adonat que tant Morón com Daufí, es refereixen a educar en el sensible. "La sensibilitat ajuda a formar la persona" diu la Daufí durant la conversa així com també ho fa Burset, en un dels seus articles, on no només destaca la importància de la sensibilitat en l'art sinó també, afirma que: "Una manera de potenciar la sensibilitat seria buscar «l'enigma de la pròpia visualitat» com apunta Berger: ajustar la mirada, la intenció cap a l'interior del que és visible, fer evident la formació de l'obra, el procés" (Burset, 2006:275).

Preguntant a Morón sobre com es "veuen" les millores de les que parlem, ens exposa el següent: "Sí, es nota al dia a dia i amb la reacció dels infants. A vegades et trobes que si els hi proporciones un bon ambient, nens que potser els monitors et deien que no feia res, en aquell context feia coses, doncs això és valorable. O hi ha nens que et demanen més papers! Mar dame otro papel!!! Ho veus molt clar. L'entusiasme, les ganes, la satisfacció, la implicació, la motivació. Això és evident."

5.3. La Pràctica a través de les arts

“Cómo podemos concebir la enseñanza del arte? Más de uno piensa que el arte no se puede enseñar y que sólo se puede “captar”. Otros creen que aunque se pudiera enseñar, no se debería hacer” (Eisner, 2004:69). En aquestes paraules, cal destacar la diferència entre l'ensenyament aprenentatge de l'art i l'ensenyament aprenentatge a través de les arts. En aquest sentit, Huertas també ho diferencia dient: “Si bé l'essència de l'art no es pot ensenyar, el llenguatge del fet artístic sí que és apte per dotar-lo d'una coherència didàctica” (Huertas, 1995:14).

L'ensenyament aprenentatge de les arts plàstiques està estretament lligat als sentits, als sentiments, als pensaments i a la percepció i és per això que durant la primària s'ha de fomentar que l'alumnat observi i experimenti per adquirir coneixements d'ells mateixos i els permetin, a través del llenguatge plàstic, comunicar-se i expressar-se amb els altres i amb l'entorn.

La investigadora Bamford, després d'haver portat a terme un estudi a nivell internacional en el qual es plantejava mesurar la qualitat de l'Educació Artística. En les conclusions de l'estudi hi destaca sis factors que, per a ella i segons la seva investigació, afirma que hauria de tenir l'Educació Artística de qualitat.

1. “Objetivos claros y sólidos
2. Datos fiables/vinculos causales justificables
3. Minimización de bloqueos
4. Implantación a través de profesionales comprometidos y competentes
5. Apoyo político constante y continuado
6. Condiciones externas favorables” (Bamford, 2005: pp.166-167).

Deixant de banda que caldria concretar i aprofundir en cada un dels aspectes que esmenta l'autora, ens plantejem ara per què el primer punt destacat per l'autora rau en la persecució d'uns objectius clars i sòlids?

Eisner destaca que: “En las artes se da la tendencia a animar a los niños a ser “expresivos”, lo que a veces significa, en la práctica, que adopten una actitud totalmente exploratoria, sin ningún proposito, todo ello en nombre de la creatividad y la libertad”. Ell exposa que l'objectiu rau en: “Ayudar a los estudiantes a comprender que los artistas tienen algo que decir- al igual que ellos mismos- es un aspecto fundamental del aprendizaje en las artes” (Eisner, 1995:75).

Zabala, fent referència al com, afirma que: “Per aconseguir que l'alumne trobi i exterioritzi aquestes imatges interiors procurem donar-los coneixements que els capacitin per treballar molt lliurement segons el propi criteri” (Zabala, 1995:11). Capdevila en aquest context diu:

“L'ésser humà no es limita a conservar o reproduir les experiències passades, sinó també a combinar-es, a crear, amb capacitat de reelaborar i crear amb elements d'experiències passades nous plantejaments. I l'educació, en totes les seves vessants però especialment en les àrees artístiques hauria de ser un motor d'aquestes actituds” (Capdevila, 2008: p.178).

En relació a aquestes paraules, l'autora ens proposa treballar en i per l'educació sensorial des de les àrees artístiques, fent que els infants adoptin esperit crític entorn allò que fan a través de les arts.

Consisteix en proporcionar als alumnes estímuls sensorials rics perquè és a través dels inputs, siguin capaços de comprendre, explorar el món i, a la vegada, que adquireixin la capacitat de crear, comunicar i expressar-se. D'acord amb Capdevila, és doncs indispensable que des de l'escola s'ofereixin inputs suficientment rics per promoure el desenvolupament sensorial als nostres infants. Una manera de poder-ho fer, en el context de les arts plàstiques és, sens dubte, mitjançant la manipulació.

La manipulació és una de les eines que ens permet conèixer a través dels sentits d'una manera molt personal i vivencial perquè amb ella percebem, diferenciem, reconeixem, explorem, observem etc. D'acord amb l'opinió que aportada per Morón en aquest estudi, afirma que és mitjançant les tècniques i materials que hom es pot expressar i comunicar. Així doncs, podem considerar que les tècniques i els materials estan al servei de l'expressió i la comunicació. Quan parlem de materials, però, no ens referim tan sols a aquells que hi caben en un estoig sinó en una varietat amplíssima de recursos que mostren els pensaments.

En relació als materials, considero que són molt adients unes paraules de Bruno Ciari, citades per Tonucci, en un dels seus llibres, el qual diu: “No hauríem de demanar mai a l'infant de fer el que vulgui, sinó estar sempre segurs que té alguna cosa a dir” (Tonucci, 1988:18). Amb aquestes paraules l'il·lustrador italià, destaca que els materials simplement assumeixen la seva funció com a instruments d'expressió i comunicació i davant d'aquests el que té més rellevància és proporcionar a l'infant les ganes de comunicar-se i expressar-se, els materials per tant, estan en segon terme.

Abans de parlar del paper docent en l'ensenyament aprenentatge a través de les arts, m'agradaria reprendre unes paraules de Morón en les quals ella parla de l'èxit com un element que també s'ha de contemplar en la pràctica de les arts plàstiques. Aquestes paraules diuen així: “Si no hi ha un cert èxit amb el què fan hi ha frustració. Llavors, doncs s'ha de buscar la tècnica adient que els hi permeti partint del seu nivell poder millorar durant el procés i també tastar l'èxit.” D'acord amb això, la pràctica requereix conèixer les tècniques per conduir millor el procés i promoure que els infants, tastin l'èxit amb les seves representacions.

5.3.1. Esbossant el rol del docent

El repte dels ensenyants es troba en reforçar el pensament dels estudiants i per poder-ho fer és indispensable que els docents de creació artística hagin passat per aquest procés, tal com Eisner entén el rol del docent en aquesta àrea. A més, considera que aquesta figura ha de ser capaç de dissenyar situacions que parteixin del què els infants valoren o saben. En el seu discurs, afirma que l'important és saber també, què es vol ensenyar i a partir d'aquí pensar com es pot millorar la comprensió cap a aquest objectiu mitjançant una situació. Tanmateix, esmenta que és a través de les situacions que planteja aquest que s'ha de fomentar el desig per aprendre (Eisner, 1995:70). En aquest sentit, considero interessant relacionar el què descriu l'autor com a *fomentar el desig per aprendre*, amb unes paraules obtingudes de l'entrevista amb Morón, la qual insisteix que ha de ser una persona capaç de “partir dels interessos del nen pensant en les competències que a tu com a docent t'interessa que desenvolupin”.

Morón ens parla de la figura del docent en aquesta àrea com a acompanyant. Ella ens ho planteja de següent manera:

“El docent és una persona que acompanya en aquest procés de creació i ha d'acompanyar des de la seguretat, de que en saps més però aquesta “saviesa” te l'han de demanar. Jo sempre dic que el mestre no ha de ser el protagonista, el protagonista són els nens. Aleshores tu has d'anar, com estàs en un segon pla. Si l'alumne et necessita tu li dius i acompanyes, guies. Una mica el model de professor de les escoles de Reggio Emilia. Que tenen la tallerista i és el professor que acompanya”²

Morón entén l'acompanyant en l'ensenyament aprenentatge a través de les arts plàstiques, com una persona que està vinculada al món de l'art, que té coneixement del llenguatge visual i plàstic, que és capaç de rebre a l'infant amb una actitud d'escolta i oferir-li proximitat emocional.

² Veure annex 1 entrevista a Morón

D'aquestes paraules, en podem deduir que la mestra ens descriu una figura que tingui els ulls oberts, les orelles a l'escolta i que afronti aquesta àrea des de la sensibilitat. Amb paraules de Morón: "el mestre ha de rascar, has d'anar més enllà." Morón considera que la figura docent ha d'estar formada en *sensibilitat artística*, sent capaç de fer brillar un nen perquè a través de les arts plàstiques es tracta la sensibilitat. Amb altres paraules Eisner en diu el mateix: "Cuando el "estilo" de enseñar se rige por un control inteligente y cuando es sensible y adecuado para cada estudiante o cada clase concreta, tiene un carácter artístico" (Eisner, 1995:71). Així doncs, podem pensar que cal partir de la sensibilitat per fer front a un ensenyament i aprenentatge en el camp de les arts i concretament, les arts plàstiques.

També, Daufí, comenta que: "El mestre per norma general en l'àmbit de les arts plàstiques, ensenya. I precisament en aquest camp, no té perquè ensenyar". Davant d'aquesta aportació cal emfasitzar que la mestra es referia a que la figura del docent no és aquella que pensa i dirigeix una proposta sinó que adopta més el rol d'acompanyant. En aquesta mateixa línia, Eisner diu: "La enseñanza, al igual que el conocimiento, no se puede expedir, embutir o transmitir como el contenido de una carta en la cabeda de los estudiantes. [...] Los enseñantes no pueden limitarse a transmitir información o aptitudes a los alumnos [...]" (Eisner, 1995:70).

No obstant això, ens hem de plantejar que no podem obviar que cal saber cap a on es va. És a dir, l'educador ha de tenir clares les competències que es pretenen assolir. Segons Morón però una de les grans problemàtiques rau en què en els contextos d'ensenyament i aprenentatge a les escoles sovint no se sap què pot desenvolupar l'àrea en els infants i és per això que els objectius en aquest àmbit solen ser poc clars. Des de les arts plàstiques es poden treballar una infinitat de coses, diu Morón: "La percepció visual, l'observació, l'aturar la mirada en són alguns exemples". Cal per tant, abordar els objectius suposadament invisibles per fer front a l'ensenyament i aprenentatge a través de les arts plàstiques.

En quart lloc, Eisner esmenta que "La pedagogía creativa ha de tenir més incidència en el procés de treball que en els resultats." Segons diu, rep molta més importància el procés de treball que no pas el resultat al qual s'arribi. És per tant, a través del procés que els infants aprenen. Però fent referència al procés del que ens parla l'autor, cal destacar que defensa un procés flexible, en cap cas fix (Eisner, 1995:75).

Segons Morón, l'Educació Artística el què fa és reafirmar que som diferents i d'acord amb aquesta idea, Eisner diu:

“El significado se encuentra en la interacción entre el estudiante y el resto de la situación, y puesto que cada estudiante aporta a esa situación una historia personal y única los significados que extraiga un estudiante dado diferirán de los que extraigan los demás, a veces de una manera muy sustancial” (Eisner, 1995:75).

Podem entendre que les diferències entre els treballs dels infants no han de desanimar al professor i tampoc a l'alumne, cal per tant, ensenyar i aprendre a través de la diversitat que aportin les diferents sensibilitats presents a l'aula. Per tant ha de fer el paper de guia, sense fer judicis sobre el treball plàstic dels infants.

Per acabar aquest apartat cal emfasitzar un últim punt que descriu també Eisner igual que també ho fa Daufí quan esmenta que el mestre s'ha d'ocupar d'oferir materials adients als alumnes. Eisner, però no tan sols parla d'això sinó també de la actitud a l'hora de tenir cura dels materials i treballs. Ell, ho diu així:

“Otra aptitud pedagógica necesaria para enseñar bien el arte es saber cómo adquirir y colocar los instrumentos y materiales que deben usar los alumnos para que no falten o estén amontonados y ello no perjudique su trabajo. La manera de repartir la pintura, de recoger los dibujos, de guardar las frágiles esculturas de arcilla o los grabados para protegerlos, o de comprobar que los instrumentos estén bien, forma parte de las aptitudes pedagógicas que los enseñantes de arte deben tener para que sus clases se desarrollen con eficacia” (Eisner, 1995:79).

5.4. Un context per treballar a través de les arts: projectes artístics

“Hay que recordar que una educación artística de calidad que se traduzca en efectos positivos en todos los niveles (alumnos, entorno de aprendizaje y comunidad local) solo puede materializarse si existen buenos programas tanto en las materias artísticas como a través de enfoques artísticos [...]” (Bamford, 2009:164).

Segons Bamford, un context de qualitat artística que porti millores en els infants, fomentant les seves habilitats tant personals com socials, ha de poder establir vincles amb la societat en la que es troba. D'aquesta manera i d'acord amb les seves investigacions, destaca deu punts que aportarien una educació de qualitat en aquesta àrea. Malgrat les ganes de topar-nos amb unes pautes que ens indiquin com poden ser aquests entorns, caldria aprofundir en cadascun d'aquests punts i relacionar-los amb les pràctiques artístiques que es porten a terme a les escoles per comprovar si realment s'estan proporcionant experiències que parteixin d'allò sensible. Els aspectes als quals l'autora es refereix, són els següents:

- “Colaboración activa entre centros escolares y organizaciones artísticas y entre profesores, artistas y la comunidad local.

- Responsabilidades compartidas en la planificación, la implantación y la evaluación.
- Oportunidades de exposición y presentación pública
- Combinación de formación en las diferentes disciplinas artísticas (educación en las artes) y enfoques pedagógicos artísticos y creativos (educación a través de las artes).
- Espacio para la reflexión crítica, la resolución de problemas y la asunción de riesgos.
- Énfasis en la colaboración.
- Postura inclusiva, accesible para todos los niños.
- Estrategias detalladas para la evaluación del aprendizaje, las experiencias y la evolución de los niños y niñas.
- Formación continua para profesores, artistas y la comunidad local.
- Estructuras escolares flexibles y límites permeables entre los centros escolares y la comunidad local" (Bamford, 2009:164).

L'autor Lluís Vallvé, al llibre: "Ha de ploure cap amunt" cita que: "[...] Ens trobem que actualment tenim múltiples models d'educació artística, fruit de diferents concepcions, convivint en el nostre sistema educatiu" (Vallvé, 2009:27). D'acord amb l'autor, podem pensar que aquesta diversitat en l'ensenyament artístic de la que parla, ha comportat la necessitat de saber més de les aules. Per tant, què es realitza a les escoles i com es porta a terme.

Lligat amb aquesta idea, durant l'entrevista al director del centre d'Arts Contemporànies aquest esmenta que el projecte *Art i Escola* persegueix entre altres objectius, donar visibilitat als treballs artístics que es fan a les escoles. Podem interpretar, per tant, que existeix una preocupació per saber com es porta a terme la disciplina a les aules i la metodologia que s'usa, que fa referència al "com" i, de retruc, a la formació docent.

Actualment vivim en una societat on sovint sentim parlar dels projectes artístics. Segons la Doctora i professora de Didàctica de l'Educació Visual i Plàstica de la Universitat Autònoma de Barcelona, a la qual hem entrevistat, el millor model per treballar les arts és a través dels projectes interdisciplinaris.

5.5. Concretem: el Projecte *Art i Escola*

“Aquets projecte parteix de la premissa que l'educació és part de la producció cultural i que l'art, entès des de la seva multiplicitat de formes contemporànies, pot proporcionar diverses eines útils per revitalitzar accions educatives” (2012:186). Aquesta és la manera com el director del centre d'Arts Contemporànies de Vic presenta el projecte *Art i Escola* al llibre *Mecanismes de porositat*.

El projecte *Art i Escola* és un projecte que s'adreça a educació infantil, primària i secundària amb la intenció de promoure i donar valor a la presència al treball artístic que es porta a terme en diferents escoles de la comarca d'Osona i el Ripollès. Entre altres objectius que defineix el director del Centre Contemporani durant l'entrevista realitzada i que es descriuen a continuació:

- Establir una xarxa de col·laboracions entre diferents entitats de l'àmbit de les arts i l'educació.
- Donar suport als docents per desenvolupar projectes transversals.
- Mostrar i difondre els treballs que es realitzen a partir d'un eix temàtic comú i compartir recursos, metodologies i mecanismes d'avaluació, mitjançant la relació entre pràctiques artístiques contemporànies i pedagogia³.

Val a dir que, amb la finalitat d'assolir aquests objectius, cada any s'opta per escollir una temàtica comuna de treball per fer més coherent i contemplar la possibilitat de representacions i plantejaments que admet un mateix eix temàtic. Enguany s'ha decidit treballar *La Xarxa* com a tema principal.

En quan a l'origen, segons explica el director de les ACVic, podem assenyalar que aquesta proposta va sorgir de l'equip del Centre de recursos Pedagògics d'Osona a més del Centre d'Arts Contemporànies de Vic (ACVic) i seguidament es va demanar suport a diferents entitats vinculades amb l'àmbit artístic de la comarca d'Osona. És per això que centres com la Farinera Centre d'Arts Visuals de Vic o la Universitat de Vic, s'han adherit aportant principalment assessors voluntaris.

³ Veure annex 2 entrevista a Parramon

Fent referència a la organització del projecte, aquest és coordinat pel director del centre ACVic i una persona de l'equip del Centre de Recursos Pedagògics. En quan a la planificació cada any s'introdueixen petites modificacions d'acord amb noves propostes de funcionament amb la finalitat de millorar el projecte. Les fases del projecte són:

1. La primera fase fa referència al procés de treball que porten a terme els docents amb els alumnes. Aquesta és la fase més llarga de tot el projecte perquè és on cada escola desenvolupa el projecte i és on cada centre educatiu planteja propostes, les aprova, les planifica i les porta a terme. Val a dir que, concretament per aquesta fase cada un dels centres disposa d'un assessor de projecte que sol ser una figura activa i coneixedora en l'àmbit artístic, i el procés creatiu. Aquest assessor és opcional, això significa que les escoles poden optar per no rebre l'assessorament.
2. En segon terme, té lloc una presentació conjunta dels treballs realitzats a cada escola, agrupada per nivells i explicada pels mateixos alumnes que han participat. Aquest acte té lloc a la Universitat de Vic i segons descriu el director, "és el primer moment de compartir i fer públics els treballs realitzats i les metodologies emprades".
3. La tercera fase del projecte fa referència a la presentació en format expositiu d'una selecció de treballs. El material de l'exposició, s'edita i es selecciona el material per educadors, assessors i personal del centre d'Arts Contemporànies. Fins el moment l'exposició sempre ha tingut lloc al centre ACVic.
4. L'últim pas del desenvolupament del projecte *Art i Escola*, culmina amb una jornada d'avaluació realitzada mitjançant tallers en la que es comparteixen i es valoren les metodologies, els processos i els resultats. En aquesta sessió hi participen docents i assessors.

5.6. Contextualització

Segons Blanco, s'entén l'estudi de cas com: "És una estratègia d'investigació empírica que analitza un fenomen quotidià en el context real de la vida, en què els límits entre fenomen i context no són clarament evidents i en què s'utilitzen diverses fonts d'evidència empírica" (Blanco, 1996:15). Aleshores, tenint en compte que l'estudi de cas és una tècnica d'investigació que permet obtenir coneixement sobre l'objecte d'estudi en la seva singularitat en el context natural i que s'allunya d'uns límits precisos centrant-se en l'apreciació que hom pugui percebre en una determinada situació. Per aquest motiu s'ha obtingut informació en aquesta investigació a través de diferents instruments de recollida de dades. D'acord amb Del Rincón "Per a poder disposar d'una informació exhaustiva i variada cal recórrer a un procés interactiu de recollida d'informació i completar l'observació utilitzant altres estratègies de recollida de dades [...]" (Del Rincón, 2000:21). En particular, a més d'observacions, s'ha utilitzat qüestionaris, converses i entrevistes.

L'aplicació pràctica d'aquest projecte es tracta d'analitzar el treball que desenvolupen, en el marc del projecte *Art i Escola*, els infants de l'escola d'educació especial Ramon Suriñach conjuntament amb els alumnes de 6è de l'escola Tomàs Raguer. És per això, que tot seguit es presenten els dos centres, fent especial èmfasi a allò que els fa singulars.

5.6.1. Aproximació a les dues institucions estudiades implicades en el projecte Art i Escola, la singularitat de compartir un espai

El projecte *Art i Escola* hi participen 26 centres educatius entre els quals, els dos en els que jo centro la meua recerca. El centre d'educació especial Ramon Suriñach i l'escola ordinària d'educació infantil i primària Tomàs Raguer.

Primerament, una de les peculiaritats més rellevant d'aquestes dos centres és que es troben situats en un mateix recinte i per tant comparteixen espais escolars on hi conviuen tant alumnes de l'escola d'educació especial com els del centre ordinari. Aquests espais són el menjador, el pati de l'escola i una part d'un dels dos edificis. En relació a això m'agradaria recuperar unes paraules de Heras, la qual ens parla de: "[...] Centres que han apostat pels patis amb intenció educativa per fomentar la salut i el benestar dels nens, els mestres i altres educadors que l'utilitzen" (Heras, 2010:21). L'autora ens parla dels beneficis de dissenyar i conservar entorns

naturals al pati. Val a dir que aposta per la idea de naturalitzar els patis amb finalitats també educatives perquè és des d'allà on es poden treballar moltes altres coses amb els infants com ara, les relacions i per tant, la socialització. I en aquest discurs, l'autora també afirma: “[...] Cal destacar que els entorns naturals són ambients beneficiosos per a infants amb dificultats físiques o psíquiques i que aporten recursos molt útils per treballar situacions [...]” (Heras, 2010:21). Amb tot, aquests centres viuen espais compartits com a llocs de relació directa entre una i altra escola on els seus alumnes s'hi troben, s'hi relacionen i creen xarxa. És per això que partint de la convivència es podria entendre sovint, la interacció entre aquestes escoles com una mateixa comunitat educativa.

En segon lloc, l'especial ubicació d'ambdós centres, els ofereix la possibilitat de celebrar festes populars d'acord amb el calendari de celebracions escolars i activitats conjuntes com és el cas de la proposta que s'analitza i s'interpreta en aquest estudi. Concretament s'estudia com es participa en el projecte *Art i Escola* conjuntament. És per tant una iniciativa on els docents d'ambdós centres es troben i es coordinen, encara que cadascun d'ells es regeixi als seus principis pedagògics i de forma individual.

Tanmateix, podem pensar que és un entorn escolar acostumat a compartir espais perquè en el mateix edifici hi ha ubicats els Serveis Educatius del Ripollès, el Centre de Recursos Pedagògics del Ripollès, els Equips d'Assessorament i Orientació Psicopedagògica, els Serveis de Suport als Centres en l'Adequació a les Necessitats Especials de l'alumnat amb greus dificultats d'audició, llenguatge i comunicació i el Centre de Recursos en Llengua i Literatura.

Davant d'aquesta realitat, podem considerar que malgrat estiguem parlant de l'escola Ramón Suriñach i Tomàs Raguer com a centres de tipologia diversa que funcionen autònomament, aposten, viuen i vetllen per un espai com el que diuen Pallarés i Traver quan descriuen com Giné afirma parlant del terme *espai d'inclusió*: “Està relacionat fonamentalment amb el fet que tots els i les alumnes siguin acceptats, valorats i reconeguts en la seva singularitat, amb possibilitats de participar en l'escola d'acord amb les seves capacitats” (Pallarés i Traver, 2007).

Aquesta realitat em porta d'entrada entendre aquest context com un que contempla la diversitat viscuda per ambdós centres com un fet natural, on aquesta es pot entendre a múltiples nivells, començant per les experiències, els ritmes d'aprenentatge, les capacitats, els ritmes de treball, les expectatives i acabant per entendre aquesta diversitat com una font de riquesa.

Els trets d'identitat que defineixen l'escola Ramón Suriñach, és que segueix una línia metodològica basada amb el constructivisme i entén per educació promoure el desenvolupament integral dels infants a través de proporcionar-los benestar emocional, autonomia personal i aprenentatges funcionals. A més, val a dir que l'escola opta per construir un aprenentatge basat en valors democràtics de tolerància, solidaritat, coeducació i convivència. Fent referència a aquest últim ítem, en aquest centre s'aposta per realitzar activitats conjuntes amb tots els alumnes per tal de facilitar les relacions de convivència a més de facilitar-les entre l'alumnat del centre proper, Tomàs Raguer⁴.

D'acord amb l' investigació els objectius del centre compresos en el PEC, el centre opta per potenciar la comunicació dels alumnes fomentant l'ús de diferents tipus de llenguatge incrementant habilitats comunicatives de l'alumne/a. A més, es planteja afavorir tant com sigui possible el coneixement del medi a partir de l'observació.

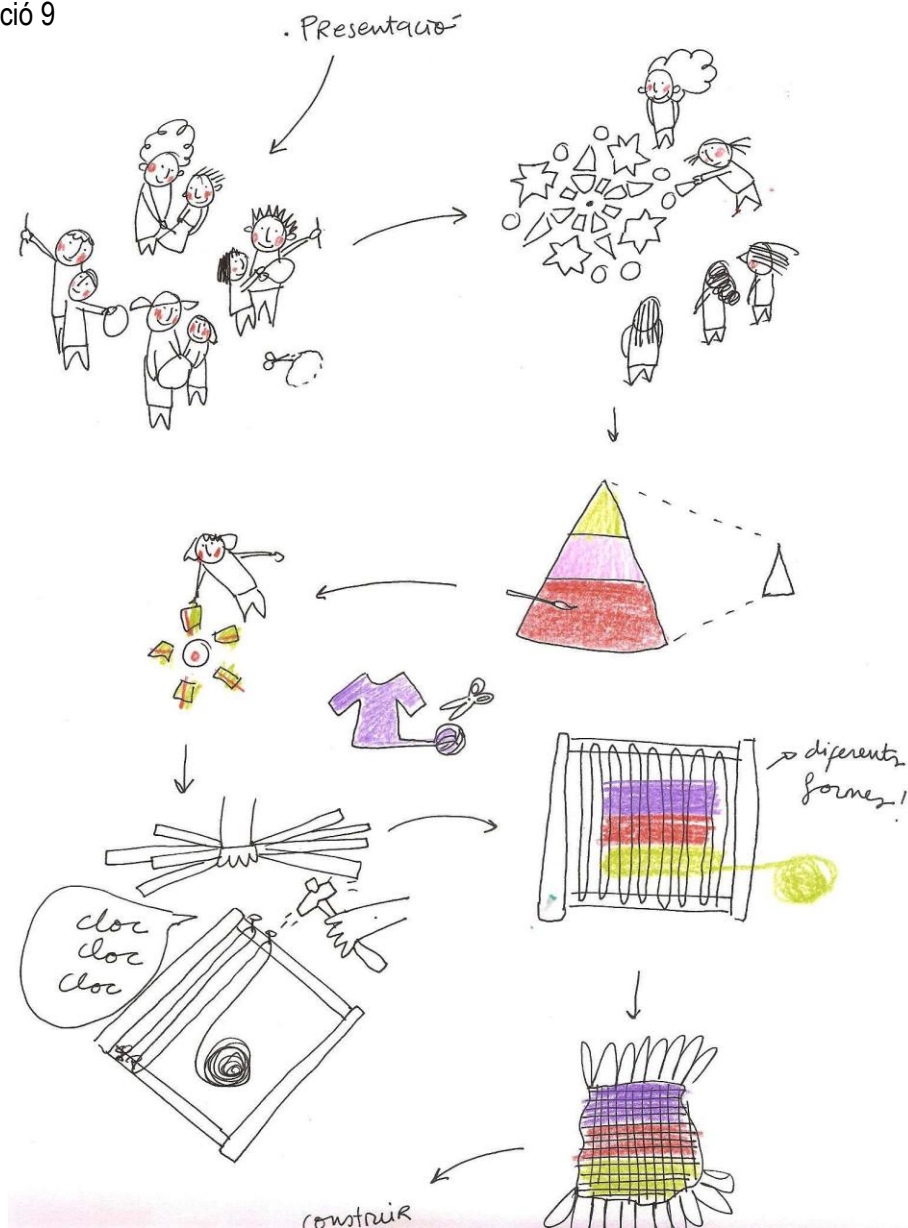
L'escola ofereix projectes i activitats amb una vessant terapèutica per ajudar als alumnes a construir la seva identitat, expressar-se, crear, viure experiències positives i integrar-se en l'entorn i la societat. I tal com indiquen els documents de centre, una manera de fer-ho és a través de l'art.

Podem entendre la relació entre l'escola Ramón Suriñach i Tomàs Raguer com una gran escola on tothom hi té cabuda. El projecte *Art i Escola* és una raó més per establir lligams i promoure la convivència entre els infants d'una escola i l'altra. Així doncs, podem pensar que aquesta peculiar proposta artística és del tot inclusiva en aquest context.

⁴ Informació obtinguda del Projecte Educatiu de Centre de l'escola Ramón Suriñach.

5.6.2.Observant el procés de la proposta

Il·lustració 9

La representació, pretén il·lustrar el desenvolupament de treball que han seguit els alumnes d'ambdues escoles en la seva participació en el projecte *Art i Escola*.

Abans de començar el projecte amb els infants, les docents es van reunir amb els impulsors del projecte *Art i Escola* entre altres mestres que participen en el projecte amb els seus alumnes, a més del grup d'assessors i es va proposar treballar entorn la temàtica de *La Xarxa*.

Seguidament, docents de l'escola Ramón Suriñach i Tomàs Raguer es van trobar per consensuar la proposta de treball que es realitzaria a les dues escoles. Així va ser com es va

presentar als infants dels dos centres el suggeriment de construir una mandala. Aquell mateix dia les mestres van fer públic els grups d'infants que treballarien plegats i es va parlar del què significava la mandala i les relacions que aquest símbol tenia amb el tema de *la Xarxa*.

A partir d'aquí, esmento el procés d'acord amb el què m'han explicat les docents del centre, sobre com es van desenvolupar les sessions de treball. El següent dia, els grups de dos o tres alumnes decidien unes formes i les dibuixaven en paper. Llavors, conjuntament, van col·locar aquestes peces formant una mandala. En el següent pas del procés, van reproduir la mandala en cartolines més grans i les van pintar. A partir d'aquí, es va construir una nova mandala més gran amb totes les cartolines acolorides mentre, des del primer dia, els infants i docents van anar portant samarretes de colors diversos que es tallaven una per una i es cabdellaven usant boles de paper de diari. A continuació es van muntar els telers i es van començar a reproduir totes les cartolines amb teixit a partir dels cabdells de colors. Així és com, poc a poc, es va anar construint la mandala.

Cal dir que hi ha moltes parts d'aquest procés que es van portar de manera paral·lela, així doncs, no era estrany observar (segons van comentar-me les mestres) grups que acabaven de teixir una peça mentre al seu costat uns quants cabdellaven.

Val a dir que la comprensió d'aquests passos ha estat d'acord amb el què les professionals de les dues escoles m'han anat explicant i d'acord a l'enregistrament fotogràfic que m'han permès consultar les docents dels centres.

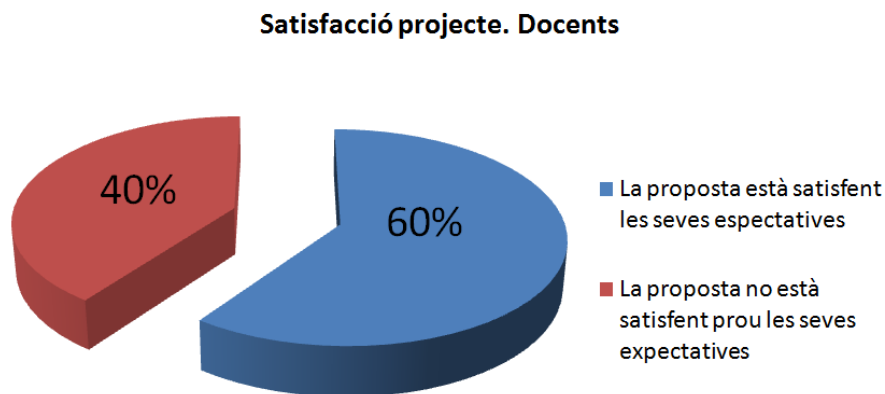
5.6.3. Resultats obtinguts en relació a la part pràctica. *La Xarxa*, Construint una mandala

Seguidament, exposo els resultats que he obtingut dels qüestionaris resolts pels infants i docents del centre i les observacions que m'han permès considerar alguns aspectes referents al funcionament pràctic, arribar a reflexions i obrir nous interrogants.

a. Valoracions

Quan als resultats obtinguts pel que fa al procediment descrit⁵, val a dir que el 60% de les docents ha viscut positivament el procés de treball amb els alumnes. En aquest sentit, es valoren: l'esforç, la constància, la relació que s'ha establert entre iguals, el procés elaborat, la temàtica i la proposta que s'ha plantejat des de l'escola. No obstant això hi ha una representació del 30% que considera que la proposta no està satisfent prou les seves expectatives educatives perquè consideren que els infants no han respost tant bé a la iniciativa. Aquesta raó la atribueixen a que *La Xarxa* és un tema abstracte i s'ha viscut, segons afirmen, amb poca implicació per part dels nens. A més, el fet de teixir tantes peces se'ls ha fet pesat. Una de les docents pensa que no era una bona proposta en relació al temps que es disposava per dedicar-hi perquè la construcció de la mandala ha comportat més temps del que inicialment s'havia imaginat.

Gràfic 1

En quan a la satisfacció de la proposta per part dels alumnes, el qüestionari que han respost ens deixa entreveure els següents resultats⁶: el 38% dels alumnes exposen que els ha agradat participar en aquest projecte, mentre que el 20% esmenta que a vegades li ha agradat i d'altres no, i finalment hi ha un grup d'infants que no li ha agradat que representen un 42%⁷.

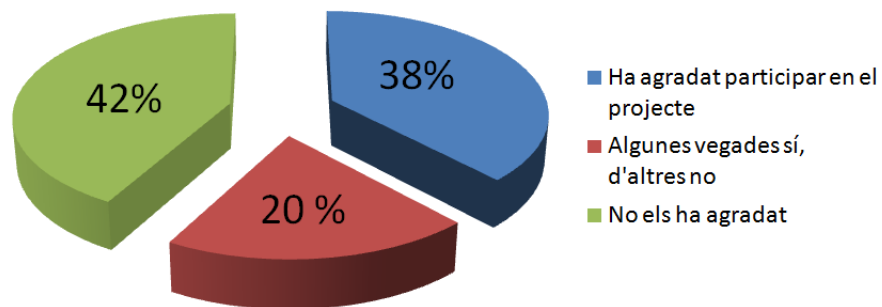
⁵ Veure gràfic 1

⁶ Veure gràfic 2

⁷ Davant d'aquests resultats, cal matissar que aquest qüestionari s'ha passat al grup d'infants durant l'últim període del treball i és per això que podem pensar que els resultats que s'haguessin obtingut en una fase anterior haurien pogut ser diferents.

Gràfic 2

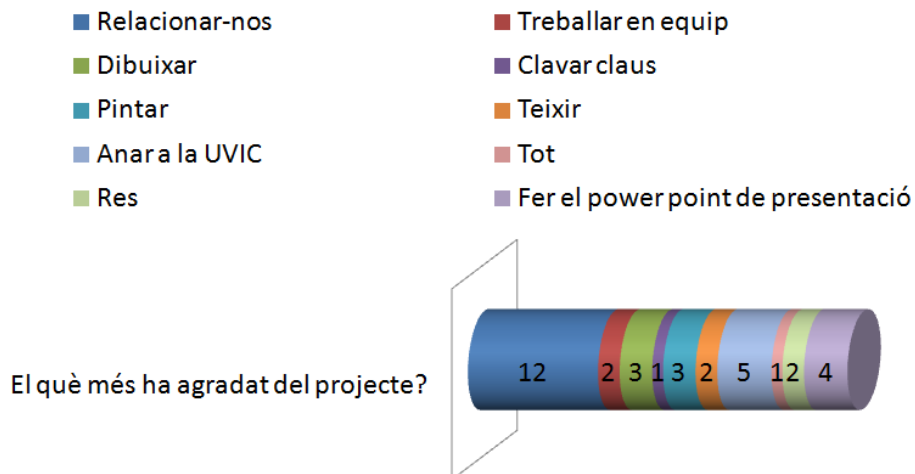
Valoració del projecte per part dels alumnes

El més positiu valorat pels infants, ha estat en primer lloc, i d'acord amb el gràfic 3 que es mostra a continuació, el fet de treballar, conviure i relacionar-se amb infants de l'escola propera. Cal valorar també que aquesta representació mostra les coses que més els ha agradat de realitzar al llarg del projecte. Cal emfasitzar que la diversitat de respostes obtingudes delata el gran ventall d'accions que ha comprès la iniciativa proposada pel centre.

Val a dir que en segon lloc, els infants valoren positivament el fet d'anar a la Universitat de Vic a explicar la seva proposta.

Gràfic 3

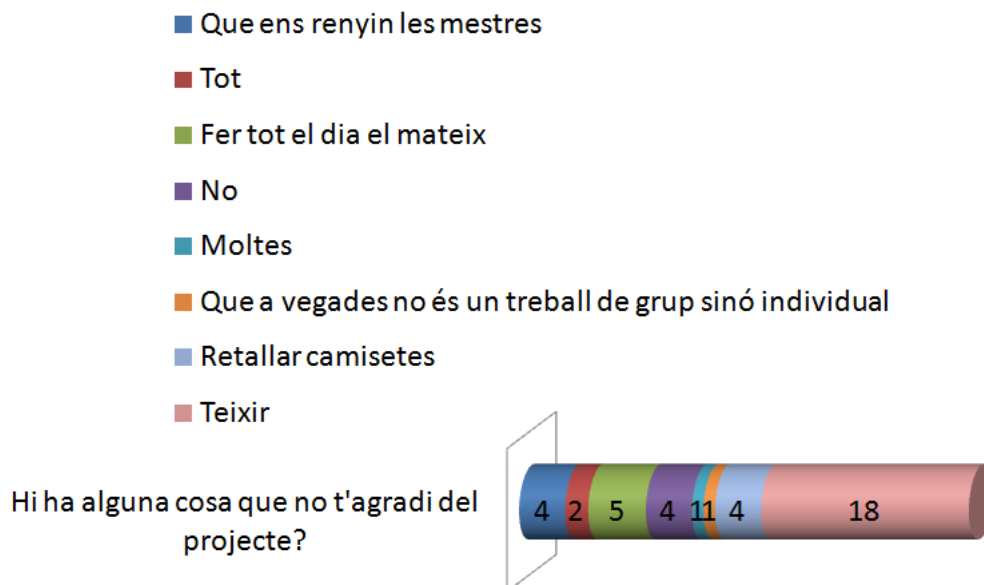

Un altre aspecte que cal destacar del gràfic 3 és que ens indica com deia Morón que "l'educació artística el què fa és reafirmar que som diferents" i per tant no tots ens sentim còmodes fent les mateixes coses o tenim els mateixos gustos. A cadascun dels infants els han agradat més uns aspectes que d'altres d'acord amb la seva manera de ser. Així mateix, dos infants han esmentat

que valoren el treballar en equip, d'altres dibuixar, d'altres pintar, d'altres clavar claus i d'altres fer el power point de presentació. Pel meu entendre, això és un aspecte molt positiu perquè tots els infants han trobat alguna que altra tasca en la que s'han sentit còmodes treballant i per tant, els ha agradat treballar-hi.

El gràfic 4 mostra que el què menys els ha agradat de la proposta als alumnes, recau sobre el procediment de teixir, 18 infants responen que és el que menys els ha agradat fer. Aquest resultat coincidiria amb la opinió que tenen algunes de les mestres que han resolt el qüestionari les quals esmentaven que han percebut com aquesta tasca s'ha fet una mica pesada pel conjunt d'alumnes. En aquesta mateixa línia podem incloure la resposta dels cinc alumnes que esmenten que el que els ha agradat menys és: *fer tot el dia el mateix* perquè aquests es refereixen a teixir.

Gràfic 4

En aquest punt, cal esmentar que els qüestionaris s'han passat a infants i docents just al final del procés, quan principalment realitzaven la tasca de teixir. En aquest sentit, cal tenir en compte que dues docents esmenten en el qüestionari que al principi la iniciativa va ser més motivant i que a mesura que s'avançava ho era menys, pensen que part d'aquesta desmotivació es deu a que van percebre, a que el teixir no els agradava gaire.

b. Aprenentatge

Pel que fa a si el tractament de les arts plàstiques aporta millores als grups d'alumnes de les dues escoles analitzades en quant a relacions intapersonals i interpersonals pels alumnes, podem constatar que, d'acord amb les opinions obtingudes dels qüestionaris resoltos per les docents, la resposta és afirmativa. En quant a les intrapersonals, segons les opinions de les docents, cal destacar que els alumnes perden la por a l'altre en relacionar-se entre iguals i molts infants han millorat l'actitud participant en aquest projecte. A més, que els alumnes aprenen a treballar d'una manera més lúdica i menys curricular. En aquest sentit, consideren que s'han treballat valors com: respecte, constància, esforç i companyonia.

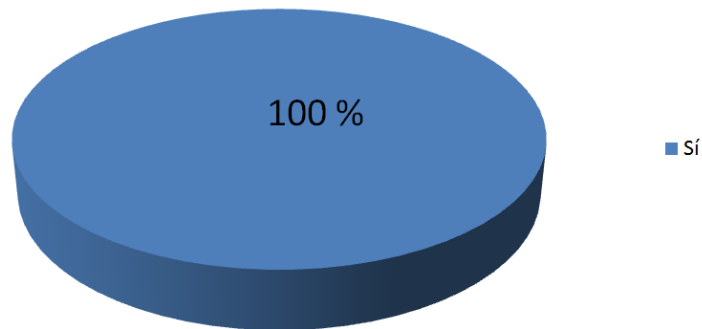
Fent referència a les relacions interpersonals pensen que es promouen perquè uns i altres infants, d'ambdós centres, es coneixen millor i per tant, es socialitzen relacionant-se entre iguals. Una de les docents a més, esmenta que ha pogut veure com infants que abans no tenien massa relació, algun dia els ha vist junts durant l'esbarjo. Una de les docents també esmenta que aquestes propostes ajuden en general a ser tots i totes millors persones (en la seva aportació inclou també al personal docent implicat).

Un altre dels resultats de l'estudi, fa referència a que tots els infants consideren que han après alguna cosa i això es pot veure en el gràfic 5. I en relació a això, el gràfic 6 ens mostra que el 40% dels infants destaquen l'aprendre a relacionar-se amb els altres nens i nenes de l'altra escola. En segon lloc, el 30% emfasitzen l'haver après a teixir mentre que un 12% exposa que han après a compartir. Davant aquests resultats i tenint en compte que tan sols el 31% d'infants considera que coneixia abans els infants que formen part del seu grup però, gairebé el 23% d'aquests, apunten que no es coneixien tant com ara, a més, cal contemplar també que el 69% que afirma que no coneixia els infants de l'altra escola que formaven part del seu grup⁸. Veient aquests resultats, podem pensar que realment s'ha promogut un espai de relació entre els alumnes dels diferents centres a través de participar en aquesta iniciativa.

⁸ Veure gràfic 7

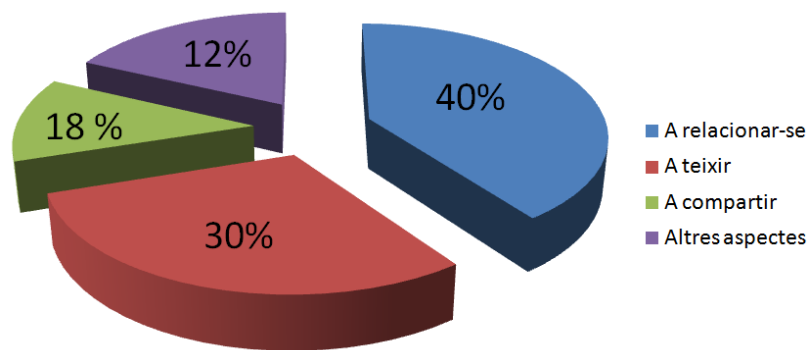
Gràfic 5

Has après participant en aquest projecte?

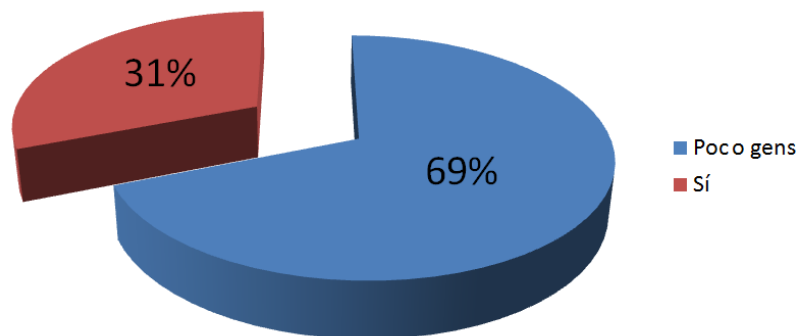
Gràfic 6

Els alumnes consideren que han après...

Gràfic 7

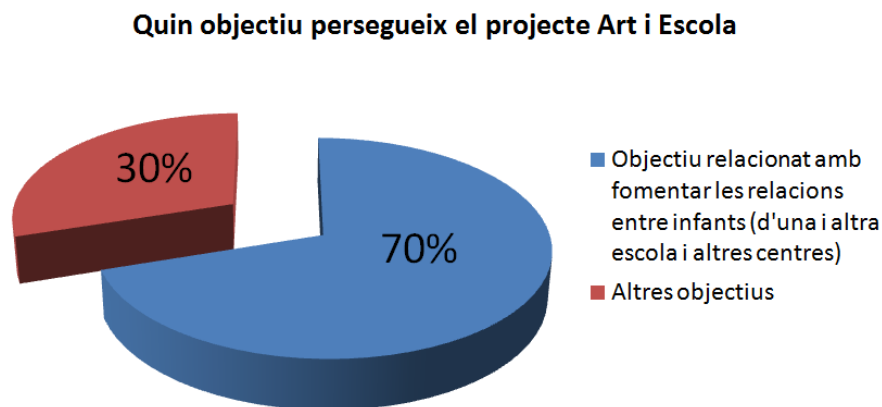
Coneixies els nens i nenes que formen part del teu grup i són alumnes de l'altra escola?

Així doncs, comparant aquests resultats amb les respostes dels infants quan els plantejàvem quin objectiu perseguia el projecte, on veiem que del 70% dels infants pensen que l'objectiu del projecte està relacionat amb fomentar les relacions socials⁹ entre principalment, els companys de l'altre escola i en segon lloc, entre infants d'altres escoles. Podem afirmar que un dels resultats en els que s'ha arribat és que aquesta iniciativa fomenta les relacions socials entre els alumnes d'ambdues escoles perquè així ho han percebut.

El 30% restant d'infants quan els hem preguntat per l'objectiu que cercava el projecte *Art i Escola* han fet referència a altres aspectes, com ara l'aprenentatge de conceptes, el fet de ser original entre altres que consideren que no es persegueix cap objectiu o inclús veure, per part dels adults, de quina manera interpreten les coses els infants.

Gràfic 8

c. Organització

Quan els hem demanat als infants com s'organitzaven per posar-se a treballar, una tercera part esmenta que no hi havia organització, tret d'uns grups inicials establerts que més o menys consideren que s'han respectat. Una tercera part ha esmentat que els mestres els deien el què havien de fer i per tant no ha estat necessari que s'organitzessin i el tercer terç, ha parlat pròpiament de la tasca de teixir probablement perquè era la que tenien més recent en el moment de passar el qüestionari i han comentat que teixien una estona cada un mentre els altres s'ho miraven i parlaven entre ells. Cal esmentar que els telers mesuraven aproximadament seixanta per seixanta centímetres i això feia que els membres dels grups s'apleguessin al voltant d'aquest.

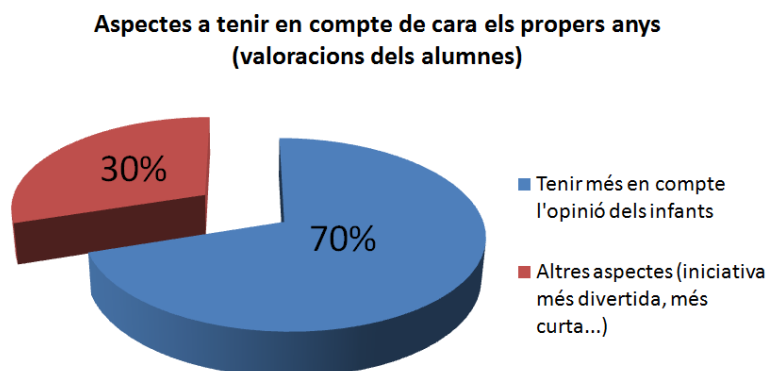
⁹ Veure gràfic 8

Sobre aquests aspectes, cal destacar que en les observacions “in situ” s’ha pogut veure que els infants d’ambdues escoles, en el moment de posar en comú aspectes i durant algunes sessions d’estructuració del projecte, s’aplegaven tots en un espai de l’escola Ramón Suriñach. Pel què he pogut observar en l’enregistrament fotogràfic i durant una de les observacions, els infants acostumaven a treballar en aules per separat.

d. Una observació

Finalment, un dels resultats que he obtingut també dels qüestionaris i que considero interessant reprendre en aquest punt, fa referència a la tria de la proposta, on el 100% de les docents qüestionades afirmen que s’ha decidit la iniciativa de construir una mandala per l’equip docent. En relació a aquest resultat, cal esmentar que d’acord amb els qüestionaris passats als infants, gairebé el 70% d’ells considera¹⁰ que per a properes edicions, s’ha de tenir en compte la seva opinió i que siguin ells qui triïn la proposta. Un d’ells fins hi tot afirma que cal pensar temes que puguin fer-los tots els nens, inclosos els infants amb discapacitat. Aquest resultat, em planteja una nova reflexió que és la següent: Si els infants demanen que se’ls tingui en compte en el moment de decidir la proposta, com podem planificar una dinàmica que parteixi de les seves opinions? I si aquestes són diverses?

Gràfic 9

Quan hem preguntat a les docents quins aspectes consideren que poden millorar de cara a properes edicions, cal destacar que han sorgit diferents propostes. Per una banda, una de les cinc docents esmenta que proposaria treballar la temàtica prèviament des de la tutoria. Pel que

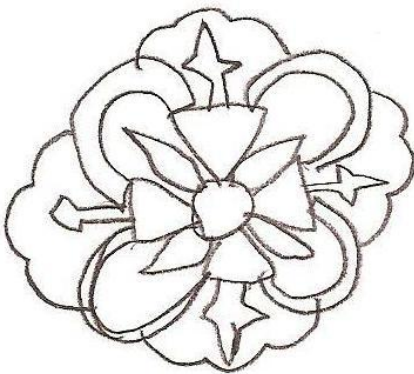
¹⁰ Veure gràfic 9

fa a la resta, aposten per fer que el projecte sigui més transversal, es treballi amb grups més reduïts i amb més calma.

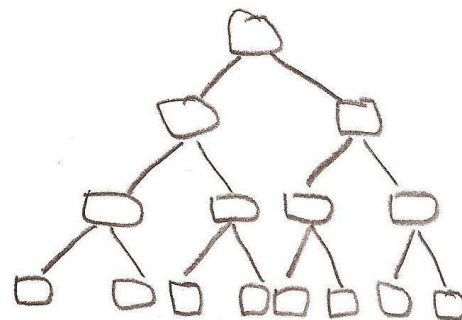
Arribats a aquest punt, cal concretar que la justificació de la proposta realitzada pel centre, titulada: "Tots som els altres", rau en la relació entre una mandala i la xarxa. Segons les escoltes durant l'observació del projecte, vaig poder copsar que es va decidir optar per construir aquest símbol perquè representa una unitat, una totalitat composta de diferents parts i aquestes parts són necessàries i indispensables per formar un tot. És a dir, la funció de la mandala, segons esmenten s'entén com a símbol unificador entre les diferents persones implicades en el desenvolupament d'aquest element.

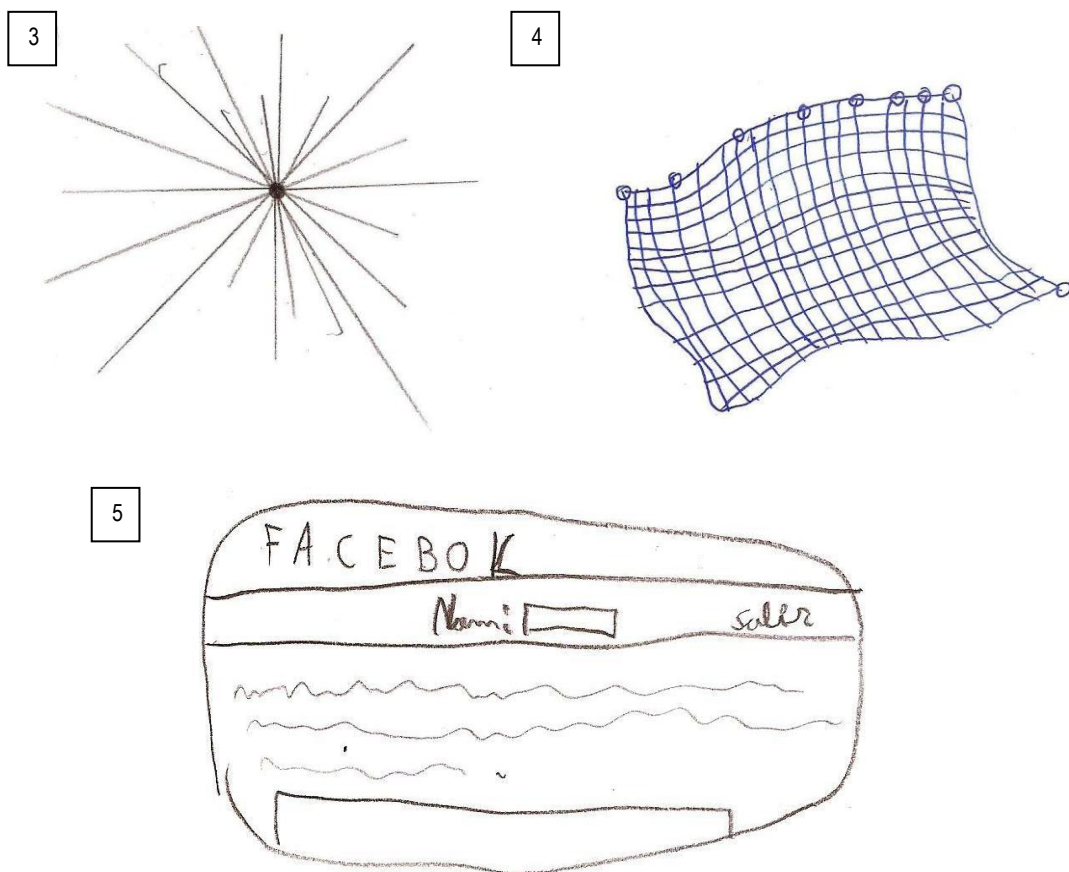
No obstant podem constatar que la major part dels infants quan els demanem quina relació hi ha entre una mandala i una xarxa responen coses diverses, 13 dels infants esmenten que la relació està en que són coses o peces juntes, 2 infants fan referència al concepte de mandala dient que aquesta és com una xarxa de formes. 6 infants esmenten que tant les mandales com les xarxes comencen des d'un punt, 1 nen esmenta que no tenen relació i dos tornen a fer referència al concepte de mandala dient que és una xarxa però de peces ben posades que si en falta una, aquesta ja no té sentit. Contràriament, un dels resultats que l'extraïem del qüestionari és que la gran majoria dels infants, relacionen el concepte de mandala amb una xarxa. No obstant això, quan hem fet la següent pregunta als infants: *Quan algú et diu la paraula "xarxa" què et ve al cap? Dibuixa-ho.* Les respostes han estat molt diverses. I cal esmentar que tan sols un infant ha associat en aquesta pregunta a la forma de la mandala. Així doncs, ens hem trobat representacions molt diverses com les que es mostren seguidament: 1,2,3,4 i 5.

1

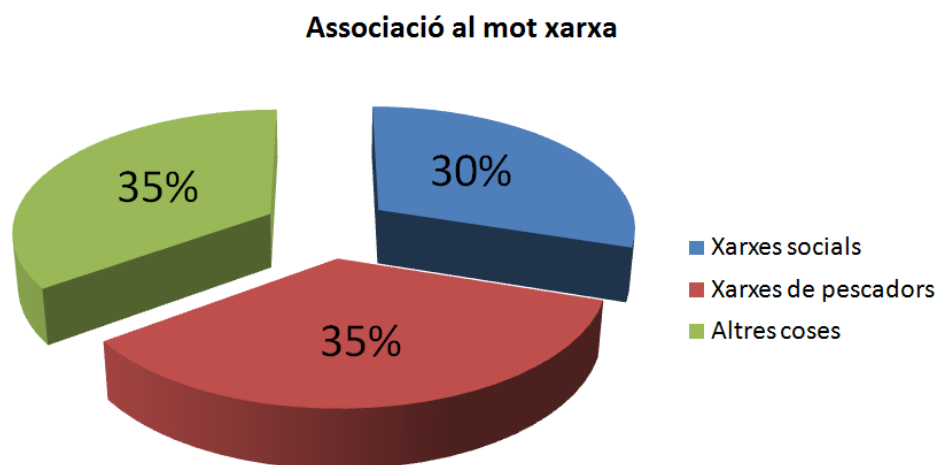
2

D'acord amb els dibuixos i paraules que han usat els infants i el gràfic 10, podem constatar que un 30% d'ells associa el mot *xarxa* a les xarxes socials mentre que un 35 % ho ha associat a les xarxes de pescadors. La resta ho han associat a altres coses. Cal destacar que un infant ho ha relacionat amb l'arbre genealògic, entre altres representacions.

Gràfic 10

Per acabar aquest apartat de resultats, m'agradaria titllar unes paraules de Malaguzzi, en el poema, "Els 100 llenguatges dels infants", el qual diu:

"L' infant
 és fet de cent.
 L' infant té
 cent llengües
 cent mans
 cent pensaments
 cent maneres de pensar
 de jugar i de parlar
 cent, sempre cent
 maneres d' escoltar
 de sorprendre, d' estimar
 cent alegries
 per cantar i comprendre [...]" (Malaguzzi: 1996).

5.6.4. Idees que en surten

Fent referència als resultats obtinguts del coneixement del projecte *Art i Escola* i en relació a tot allò que s'ha anat comprénent d'aquesta realitat. Aquesta iniciativa suscita un tema de fons, que rau en la necessitat de compartir a la vegada de fer visible l'art a la societat a través de l'educació.

Sovint, les propostes artístiques que es treballen a les escoles no es comparteixen més enllà del centre. Aquest és un dels resultats en els quals s'ha arribat en aquest estudi d'acord amb els qüestionaris que han respost docents del centre estudiat. Els aspectes que més es valoren de la iniciativa *Art i Escola* són que permet compartir i viure noves experiències artístiques amb d'altres escoles i transportar el treball artístic dels infants més enllà dels centres escolars.

Si bé, la iniciativa *Art i Escola* és fruit de la necessitat donar valor a propostes artístiques i fer que aquestes siguin visibles a la societat ens podem oblidar que aquesta proposta es treballa amb infants i que darrera dels objectius més generals s'hi ha de poder identificar, en són indispensables els concrets que contribueixin en millorar aspectes en els infants. En aquest sentit, un dels resultats de l'estudi ha estat que la iniciativa *Art i Escola* i el centre el qual he centrat aquesta investigació perseguien un mateix objectiu però a diferents nivells. Podem parlar doncs, d'una proposta que fomenta les relacions.

Així doncs, ens adonem que darrera de la voluntat de crear una xarxa de col·laboracions entre entitats, del suport a les escoles per part de assessors i dels docents hi ha un mateix objectiu: establir relacions per així poder donar visibilitat a les arts plàstiques en el context social.

Una altra idea és que, si ens proposem analitzar el plantejament d'aquesta iniciativa a les escoles ens adonem que la figura d'un assessor artístic que es proporciona als centres ens pot conduir a una problemàtica que rau en la formació docent en aquest àmbit. En aquest sentit, en l'entrevista realitzada a la professora de Didàctica de Arts Plàstiques a la UAB¹¹, la professora considera que un dels principals problemes del tractament de les arts plàstiques en el context escolar rau en la manca formació docent. Així doncs, afirma que per poder donar resposta a projectes artístics, els docents han d'haver experimentat el que anomena: "procés creatiu".

En aquesta mateixa línia, Daufí, docent experimentada en l'àmbit de les arts plàstiques, durant la conversa exposa que "el docent és aquell que ha de conèixer els materials i proporcionar-los als infants a la mesura que ho requereixin". D'acord amb l'aportació de Daufí i Morón, si considerem la figura de l'assessor com a coneixedor de materials ens hauríem de qüestionar si té massa sentit que aquesta figura no intervingui directament amb el grup d'infants que participen amb el projecte i ho faci, tan sols, d'acompanyant als docents durant l'evolució de la proposta.

Així doncs, podem pensar que falta diàleg en acotar el rol de la figura de l'assessor en aquest projecte. I d'acord amb els principis Reggians, podem considerar que no tan sols l'artista en el context d'aquest projecte hauria d'assessorar al docent sinó que haurien de treballar conjuntament guiant el grup. Únicament d'aquesta manera, es pot aconseguir que aquells docents que encara no hagin experimentat "el procés creatiu" s'inciti a que ho facin.

Reprenent una altra idea, fent referència a possibles objectius invisibles en l'àrea d'Educació Artística, Morón durant l'entrevista¹² esmenta que no obstant consideri que l'objectiu que es persegueix amb un treball amb infants a través de les arts plàstiques sovint sembla difús, poc visible, exposa que ha de tenir un perquè. I encara que en alguns casos serveixi per decorar passadissos, ha de tenir un perquè.

Arribats a aquest punt, val a dir que aquesta tipologia de projectes tot i que puguin plantejar-se inicialment d'una manera més o menys tancada gairebé sempre acaben sorprenent als mateixos docents i alumnes perquè prenen formes inesperades que, en moments determinats i d'acord amb els seus criteris pedagògics, guien noves maneres de fer. En aquest sentit i quan Bamford

¹¹ Morón

¹² Veure Annex 1

ens parla de partir d'estructures escolars flexibles, em qüestiono si en la pràctica a través de les arts plàstiques podem partir de plantejaments inicialment flexibles però que a la vegada responguin a uns objectius clars? (Bamford, 2009:164). Entenc que no sempre poden semblar visibles els objectius quan parlem d'educació artística però considero que a través de la pràctica es poden plantejar objectius clars que es pretenguin assolir i aquests no tan sols poden ser clars sinó també concrets independentment del resultat final que s'aconsegueixi després d'un procés de creació artística.

Per altra banda, aquest projecte ha fomentat que els infants d'una i altra escola fessin front a l'elaboració d'una proposta conjunta i en aquest sentit, s'han promogut les relacions entre alumnes d'una i d'altra escola a través de relacionar-se entre iguals. A més de promoure la convivència entre infants d'escoles tant properes que comparteixen espais comuns. Això fa pensar que a través de l'art es poden fomentar espais de convivència. Podem considerar per tant, que participar en aquesta iniciativa ha contribuït en el desenvolupament de cada alumne/a a nivell personal i social millorant les seves relacions. Tot i això, val a dir que les observacions in situ han deixat entreveure que el fet de no estar tots els infants treballant en una mateixa aula (exceptuant dues sessions, una d'introducció i la darrera d'estructuració) al llarg de tot el procés fa que puguem pensar que cal també plantejar-nos quin és el paper que juga l'espai físic en aquests contextos.

Altrament, cal dir que el procés de la proposta que han plantejat les docents de les dues escoles ha estat molt ric, és a dir, s'ha compostat de diferents tasques que s'han anat desenvolupant fins al final i de manera paral·lela. Això fa que em plantegi que a través de les arts plàstiques es pot donar la possibilitat que cada un dels infants trobi el seu lloc per participar en un projecte com el que s'ha investigat i és per això que podem pensar que les disciplines artístiques són bons contextos d'inclusió.

Els projectes artístics contempen la postura inclusiva, perquè tant per part de la iniciativa *Art i Escola* com en el cas de les dues escoles analitzades, aposta per un treball accessible a tots i cadascun dels infants. Això fa que sigui una iniciativa molt interessant perquè el terme diversitat en cap cas s'entén, en aquest context, com una amenaça sinó com una font de riquesa plena d'oportunitats per a tots i totes. Veient treballar conjuntament alumnes d'una i altra escola hom pot pensar que hi ha entorns que s'ha après a viure i conviure amb la diversitat, lluny d'idees preconcebudes i sovint excloents.

Pel que fa a la predisposició per part de les dues escoles en formar part del projecte *Art i Escola* val a dir que aquesta és una bona manera per vincular l'art i l'educació amb la societat perquè deixant de banda que l'art pot respondre a diverses funcions, certament una d'aquestes és la funció social. És per aquesta raó que investigadores com Bamford, afirmen que s'han de promoure estructures escolars que vetllin per la relació entre els centres i la comunitat local amb la finalitat d'aconseguir qualitat educativa en l'àmbit de les arts. I per tant, aposta pels projectes que ofereixin possibilitat d'exposar propostes i presentar-les públicament (Bamford, 2009:164). Aquesta doncs, és una de les grans qualitats d'aquest projecte, que contempla mostrar les obres realitzades per les diferents escoles a la societat.

D'acord amb referents teòrics com Eisner entre altres, és vital que les propostes de treball a través de les Arts Plàstiques surti de les inquietuds i idees dels mateixos infants perquè a la vegada que adopten reptes, prenent decisions i aprenen. A més, si la idea de treball ha sorgit d'ells el seu grau d'implicació, motivació i sentit que donin al projecte serà major. Si els docents, en aquest context assumeixen el rol d'acompanyants del procés, deixant que els infants siguin els protagonistes del seu propi projecte i els conduïrem a trobar-se amb dificultats que contribueixen al seu aprenentatge significatiu.

Per acabar, una de les qüestions que n'he extret de les observacions in situ del projecte *Tots som els altres* és cal reconduir els projectes a través de les arts si es percep que una gran quantitat d'infants no es mostren satisfets en el procediment? Davant això, com caldria fer-ho?

6. Conclusions

Per concloure aquest estudi de cas, m'agradaria parlar de les problemàtiques amb les que m'he trobat al llarg del transcurs del treball i és per això que ho defineixo en forma de limitacions. Abans, però, em dispenso a reprendre els objectius que perseguia amb la investigació, com també a les hipòtesis.

Pel que fa a les dues hipòtesis inicials, concretament en la primera, la qual havia pensat que el tractament de les arts plàstiques aporta millores als alumnes en tant que afavoreix la interacció entre ells a través d'espais de relació, realment he pogut comprovar d'acord amb aquesta experiència que es poden fomentar espais de relació entre infants que millorin aspectes en ells a nivell de relacions intrapersonals i interpersonals. Tot i que, un dels resultats de l'estudi ens ha deixat entreveure que els alumnes d'ambdues escoles treballaven en molts moments del projecte en diferents aules, podem pensar que en part es podrien haver fomentat més les relacions treballant conjuntament en un sol espai físic. D'acord amb això, caldria veure si fent-ho així, promouríem més contacte i per tant més coneixença entre els diferents infants.

En la segona hipòtesis em plantejava si les arts plàstiques permeten treballar la cohesió i coneixença entre infants a partir de potenciar la percepció, l'expressió de sentiments, conceptes, idees i la comunicació entre diferents "infants-artistes". Cal dir que aquest estudi m'ha deixat entreveure que, a través del treball amb les arts plàstiques, es pot treballar la cohesió i coneixença entre alumnes perquè molts referents teòrics citats en la investigació ho afirmen. No obstant això i concretament amb les observacions no he pogut identificar si el context estudiat promovia potenciar la percepció, l'expressió de sentiments, conceptes, idees perquè no he pogut observar aquests aspectes en la pràctica. Segurament per la meua inexperiència i per la falta d'observacions específiques a infants en particular al llarg del projecte. Però, val a dir que del que he pogut intuir de les paraules d'experts i referents en aquest sentit, és possible treballar a través de les arts plàstiques, la percepció, l'expressió de sentiments, conceptes i idees i la comunicació entre infants sempre hi quan en aquests se'ls permeti fer-ho a través d'un espai de creació lliure.

Quant als objectius que pretenia assolir al llarg de l'estudi, si bé m'he adonat que la temàtica investigada és tant complexa que no és una tasca fàcil a abordar tant per qui ho estudia com per les escoles, aquest estudi m'ha permès definir i conèixer el projecte *Art i Escola* i com es desenvolupa en un context escolar concret, a més de comprovar com viuen el projecte un gran nombre d'infants i identificar en aquests millores que els hi aporta a nivell de relació i coneixença entre infants de dues escoles diferents.

Sobre la metodologia i les limitacions, cal emfasitzar que aquest estudi fa referència a la iniciativa d'aquest any en concret i per tant, que els resultats d'aquest podrien canviar any rere any perquè cada any canvia la temàtica proposada pel Centre d'Arts Contemporànies de Vic i a més, ambdues escoles plantegen noves propostes artístiques. No obstant, els alumnes de l'escola Ramón Suriñach acostumen a participar més d'un any a *Art i Escola* mentre que els alumnes de l'escola veïna, el centre Tomàs Raguer només hi participen els que es troben al 6è curs d'educació primària i, per tant, cada any són alumnes diferents. És per aquesta raó que l'estudi m'ha permès reflexionar i aprofundir entorn un context de treball a través de les arts plàstiques que a la és singular i irrepetible.

Una de les dificultats que han caracteritzat la investigació exposada i que evidentment, no es poden obviar d'acord amb els resultats que s'han obtingut, fa referència al nombre de docents implicades en el projecte que han respost el qüestionari. És a dir, cal tenir en compte que només cinc de les onze docents han respost el qüestionari i és per aquesta raó que cal tenir present que els resultats de l'estudi, en aquest sentit, no han estat prou reals perquè la mostra no ha estat suficientment representativa.

En quant als qüestionaris respostos pels infants, no obstant hi ha hagut molta participació perquè s'ha contemplat dos tipologies de respostes, oral i per escrit, cal tenir en compte que no tots els infants han contestat el qüestionari i per tant, hi ha un percentatge d'alumnes que no s'han pogut incloure a la mostra. A més, considero que m'hauria ajudat en la investigació, plantejar un qüestionari inicial i un al final del tot el procés de treball, perquè així hauria obtingut informació contrastada sobre l'evolució de com estaven vivint el projecte els diferents alumnes.

Fent referència a les tècniques de recollida de dades emprades en l'estudi, considero que s'haurien d'haver realitzat més observacions "in situ" del procés d'elaboració de la mandala

perquè tres observacions per un procés tant ric, penso que no han estat suficients per poder aprofundir més entorn la pràctica. Tanmateix, en tan sols les tres observacions al centre, he pogut percebre que la pràctica està plena de matisos difícils d'analitzar. Lligat amb això, a través de la pràctica m'he adonat que un repte és iniciar propostes artístiques partint de les idees i inquietuds dels alumnes, per poder arribar a contribuir en la pròpia expressió i sensibilitat d'aquests.

Fent referència al tractament de la informació, considero que pel fet de no tenir experiència en el camp de la investigació, m'ha sigut complex destriar la informació rellevant d'entre tota la obtinguda perquè, d'acord amb l'aprofundiment i aproximació real que cercava, en molts moments d'entrevistes, converses i qüestionaris he contemplat respostes massa obertes que m'han proporcionat informació difícil de tractar. Així doncs, penso que no haver dut mai a terme un treball d'aquestes característiques, es pot contemplar com una dificultat en l'estudi. En quan al procés de treball que he seguit, si ve penso que una de les tasques més pesades d'aquest projecte ha estat la transcripció d'entrevistes, altrament valoro positivament la informació valuosa que he extret d'aquestes.

A tall de resum, a través del recorregut traçat en aquesta investigació m'he pogut adonar que és una tasca complexa però a la vegada possible i necessària la que té com objectiu potenciar la imaginació, l'expressió, la percepció i la sensibilitat en els infants, per tal de promoure el seu desenvolupament. D'acord amb Morón, les arts plàstiques poden contribuir al ser creatiu dels infants de la mateixa manera que ho pot promoure la música o altres disciplines artístiques. És des de l'àmbit de les arts que es treballa l'emprenedoria i el pensament divergent i com diu Daufí, "No tothom ha de ser artista però l'art ha de ser un pilar pel desenvolupament de la persona. Com la música, la poesia i la dansa perquè sinó ens quedem amb una taula coixa i així anem coixejant pel món".

Per acabar, la realització d'aquest projecte m'ha permès notar que la relació entre art i escola i escola i societat són temàtiques molt obertes i en el meu cas, com a futur docent, em queda molt camí per comprendre com es treballen realment les arts plàstiques perquè hauria de poder-ho veure des d'altres punts de vista. No obstant això, penso que aquesta aproximació ha contribuït a sensibilitzar-me i plantejar-me el paper que ocupen les arts plàstiques en el context escolar i local i a comprendre on em situo jo davant aquesta panoràmica.

7. Valorant el treball: Agraïments

M'agradaria començar aquest apartat de reflexió donant les gràcies a totes aquelles persones que han fet possible i han col·laborat en la realització d'aquest estudi. Perquè sense la seva ajuda i recolzament aquesta recerca no hauria estat possible. Especialment, agraeixo el guiatge i l'acompanyament de l'Eulàlia Collelldemont perquè en moments de foscor m'ha ofert llum, i a la Mariona Casas pels seus consells. Altrament a Morón i Daufí els vull agrair les seves paraules, aportacions i reflexions, així com també, a totes les docents, educadores i alumnes de l'escola Ramón Suriñach i a les docents i alumnes de 6è de primària de l'escola Tomàs Raguer per obrir-me les portes als seus centres i oferir-me l'oportunitat d'observar el desenvolupament de la seva proposta a l'aula. També vull expressar la meva gratitud al Centre d'Arts Contemporànies de Vic i concretament en Ramon Parramon per explicar-me el context del projecte *Art i Escola* i la Bruna. En el camp personal, m'agradaria agrair a la meva peculiar família el suport i la comprensió que m'han ofert, a la Núria Garcia per aconsellar-me en moments de dubte com també a la Maria Carme i en Cesc i, concretament a en Pere, ja que aquest treball li ha tret també hores de son. Moltes gràcies. Tanmateix, no acostumo a tenir l'ocasió de dedicar treballs però en aquest cas m'agradaria fer-ho a una persona molt especial que sempre va creure amb les meves ales, el meu pare.

En segon lloc, entenc que aquest treball ha contribuït a reforçar el meu criteri pedagògic en tant que ha donat resposta a preguntes que em plantejava. A través d'indagar, cercar informació i viure una experiència als centres estudiats, he pogut reflexionar entorn els dos mons que més m'apassionen: l'art i l'educació i per tant, ha promogut que en mi nous aprenentatges. A tall d'exemple, com a futur docent, m'agradaria partir d'una actitud d'escolta per afrontar pràctiques d'ensenyament i aprenentatge com la que he tingut el plaer de conèixer.

D'altra banda, a través d'aquest estudi, he pogut descobrir que hi ha escoles que vetllen per la diversitat i la inclusió més enllà de les parets del seu centre i m'ha mostrat que mitjançant el treball de les arts plàstiques, es poden fomentar les relacions entre infants entre altres aspectes com ara la percepció, la imaginació etc.

Per acabar, m'agradaria esmentar que he viscut aquest treball com una oportunitat, un desig i una il·lusió de conèixer i, no obstant hi ha hagut moments de dubtes i incerteses, m'he divertit, m'he emocionat i he après no tan sols en la recerca dels referents teòrics, sinó també mentre realitzava les diferents observacions al centre, pel fet d'haver compartit una experiència.

Finalment, m'agradaria acabar amb una petita cita la qual em fa pensar que el treball a través de les arts plàstiques no té sentit si és imposat perquè ha de poder fomentar el plaer en fer alguna cosa amb alguna cosa.

“Mai consideris els estudis com obligacions, sinó com una oportunitat per penetrar en el bell i meravellós món del saber”.

Albert Einstein (1879-1955)

8. Bibliografia

- Arnal, Justo (2000). "Metodologies i tipus d'investigació". Dins: Albert Arbós, Justo Arnal, Margarita Bartolomé, Delio del Rincón i Antoni Sans. *Mètodes d'Investigació en Educació*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya, p.17.
- Bamford, Anne. "Las artes son un pilar básico de la educación del futuro". *Cuadernos de Pedagogía*, 2005, núm. 351, p.44-49.
- Bamford, Anne (2009). *El factor ¡Wuuu!. El papel de las artes en educación*. Barcelona: Octaedro.
- Bartolomé, Margarita (2000). "Metodologia qualitativa orientada cap al canvi i la presa de decisions". Dins: Albert Arbós, Justo Arnal, Margarita Bartolomé, Delio del Rincón i Antoni Sans. *Mètodes d'Investigació en Educació*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya, p. 59.
- Besora, Ramon; Blázquez, Domènec; Budó, Rosa Maria; Camps, Xita; Carbonell, Francesc; Colomer, Joan; Duran, Teresa; Farré, Ferran; Forrellad, Missum; Fortuny, Joan; Giménez, Teresa; Ginesta, Montse; Giral, Maria Dolors; González, Josep Maria; Gratacós, Rosa; Guash, Llorenç; Guillén, Joan Josep; Imbernon, Francesc; Leal, Aurora; Manyà, Josep; Passans, Jaume; Pelegrín, Anna; Riera, Ignasi; Rifà, Fina; Roura, Jordi; Rumbau, Toni; Serrat, Cesc; Toro, Josep (1990). *Art i expressió a l'escola*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- Boix, Esther; Creus, Ricard (1986). "Com es treballa al taller de plàstica". Dins: Boix, Esther; Creus, Ricard. *L'Art a l'escola*. Barcelona: Edicions Polígrafa, S.A, p. 9-18.
- Burset, Sílvia. "La didáctica de l'educació visual i plàstica, entre el discurs visual i el discurs estètic. La perversió del model". *Temps d'Educació*, 2006, núm. 30, p. 273-393.

- Capdevila, Reina (2008) “Imaginació i activitat creadora”. Dins: Capdevila, Reina. *Conductes musicals dels infants de 0-3 anys*. Tesis Doctoral. Barcelona: Universitat de Barcelona. Departament de didàctica de l'expressió musical i corporal, p. 178. [Consulta: 20 de març de 2014]. Disponible a: <http://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/1278/01.MRCS_TESI.pdf?sequence=1>
- Del Rincón, Delio; (2000). “Metodologies qualitatives orientades a la comprensió”. Dins: Albert Arbós, Justo Arnal, Margarita Bartolomé, Delio del Rincón i Antoni Sans. *Mètodes d'Investigació en Educació*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya, p. 21.
- Duran, Teresa. “Dins el bosc de la cultura visual. Apunts per a una actualització pedagògica”. *Temps d'Educació*, 2008, núm. 35, p. 23-36.
- Eisner, Elliot (2004). *El Arte y la creación de la mente. El papel de las artes visuales en la transformación de la conciencia*. Barcelona. Paidós.
- Ford, Alison; Davern, Linda; Schnoor, Roberta. “Educació Inclusiva. Donar sentit al currículum”. *Suports*, 1999, núm. 2, p. 172-188.
- Gómez, Anna. “Les converses: elements per a la historia cultural”. *Temps d'Educació*, 2013, núm. 44, p.49-61.
- Heras, Raquel. “La importancia del pati escolar. Com els patis escolars poden contribuir a l'educació ambiental”. *Cooperació catalana*, 2010, núm. 339, p.20-23. 2010.
- Huerta, Ricard (1995). *Art i Educació*. València. Universitat de València.
- López, Raúl Eduardo; Deslauriers, Jean-Pierre. “La entrevista cualitativa como técnica para la investigación en Trabajo Social”. *Margen*, 2011, núm. 61, p. 1-19.
- Lowenfeld, Viktor; Lambert, Brittain (1980). *Desarrollo de la capacidad creadora*. Buenos Aires. Kapelusz.

- Machón, Annie (2009). Los dibujos de los niños: génesis y naturaleza de la representación gráfica. Un estudio evolutivo. Madrid: Cátedra.
- Malaguzzi, Loris. (1996). Els cent llenguatges dels infants: l'exposició. Reggio Emilia: Reggio Children.
- Morón, Mar. "L'art com a potenciador de coneixements i d'experiències en persones amb necessitats de suports específics". Guix, 2008, núm. 350, p. 41-46.
- Munari, Bruno (1983). *¿Cómo nacen los objetos?. Apuntes para una metodología proyectual*. Barcelona. Gustavo Gili, SA.
- Parramon, Ramon (2012). "Art i Escola". Dins: QUAM. *Mecanismes de porositat*. Vic: Eumogràfic, p. 186-190.
- Roca, Marisol (2011). *Va d'Art 6*. Ripoll. Maideu S.L.
- Smith, Edward; Kosslyn, Stephen (2008). "Percepción". Dins: Smith, Edward; Kosslyn, Stephen A *Procesos cognitivos: modelos y bases neuronales*. Madrid: Pearson Educación p.51-100.
- Tonucci, Francesco (1988). *Els Materials*. Vic. Eumo Editorial.
- Vallvé, Lluís (2009). *Ha de ploure cap amunt: reflexions d'un mestre de plàstica*. Barcelona. Rosa Sensat.
- Zabala, Antoni (1995). *La pràctica educativa. Com ensenyar*. Barcelona: Graó.
- Departament d'Educació (2008). *Curriculum Educació Primària* [en línia]. Generalitat de Catalunya. [Consulta: 20 de febrero de 2014]. Disponible a: <http://www.xtec.cat/alfresco/d/d/workspace/SpacesStore/034fc257-4463-41ab-b7f5-dd33c9982b4f/curriculum_ep.pdf>

- Pallarés, Vicent; Traver, Joan Andrés (2007). *Grups interactius i educació inclusiva comunitària* [en línia]. Quaderns digitals.net. [Consulta: 30 de març de 2014]. Disponible a:
<http://www.quadernsdigitals.net/index.php?accionMenu=hemeroteca.VisualizaArticuloIU.visualiza&articulo_id=10375>

9. Annexos

Els annexos que acompanyen aquest estudi es troben adjunts en format CD el qual conté:

- Annex 1. Entrevistes
- Annex 2. Entre l'entrevista i la conversa
- Annex 3. Model de qüestionaris
- Annex 4. Taules de buidatge de dades
- Annex 5. Gràfics
- Annex 6. Il·lustracions